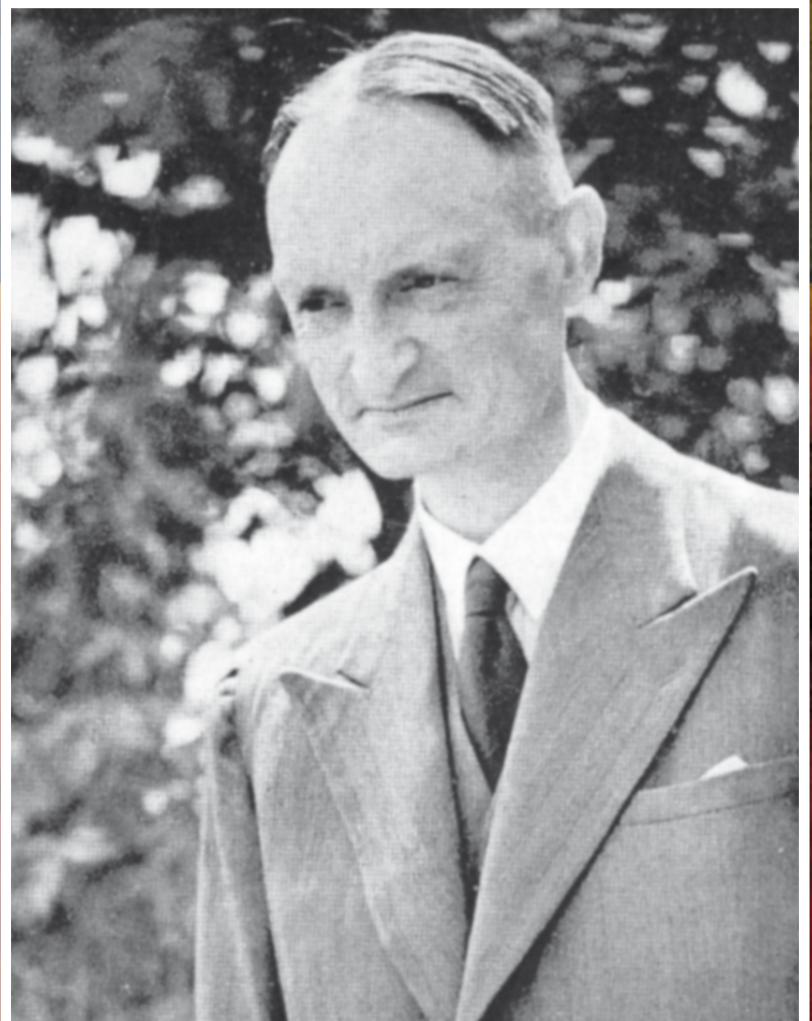

Nummer 3

HET LAND VAN HERLE

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

2013

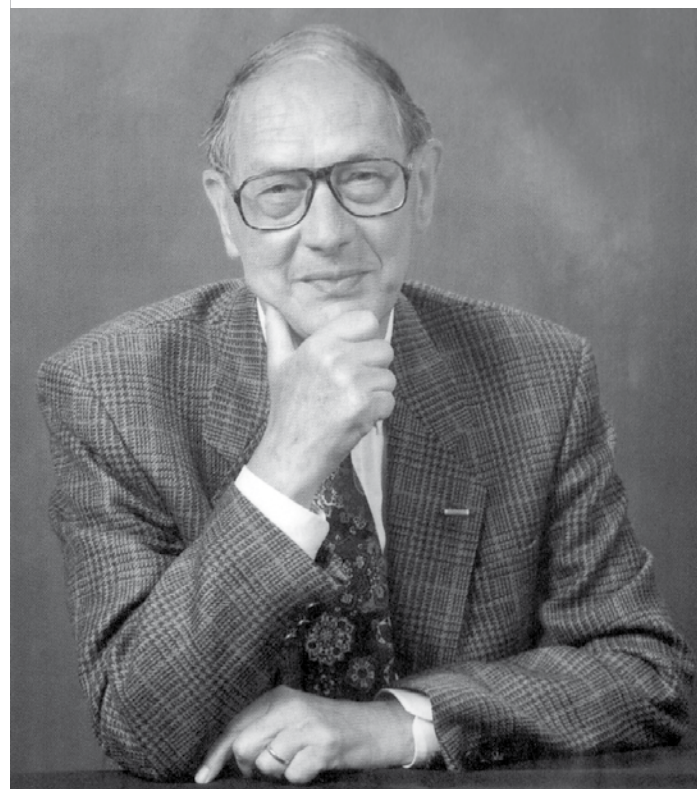
INHOUD

In Memoriam: Louis Augustus Door Funs Patelski	81
Met Godsvertrouwen voor het vuurpeloton: Karel van Berckel, verzetsman en chirurg te Heerlen Door Lodewijk Crijns	85
Constant Joseph Ernest Cornips (1895-1944), een man die zijn leven opofferde voor 'God en Vaderland' Door Marcel Krutzen	96
Zomertijd Door Hans Heltzel	103
Ridderkruisdrager Caspar Antoine Sporck (1922-1945), een Heerlense SS'er aan het Oostfront Door Marcel Krutzen	111
Aangestipt... Door Koos Linders, Mark van Dijk en Roelof Braad	116

IN MEMORIAM: LOUIS AUGUSTUS

Door Funs Patelski*

Op zaterdagmiddag 17 augustus 2013 overleed in Verpleeghuis Bergweide te Heerlen onze erevoorzitter Louis Augustus. Met zijn dood verliezen wij een warme, beminnelijke en erudiete persoonlijkheid, een sociaal bewogen mens en een goede vriend. De Euregio verliest een oorspronkelijke onderzoeker, een leraar, en een vruchtbare geschiedschrijver.

Louis Augustus. Foto: Frans Rade, 1996

Drs. Franciscus Lodewijk Augustus¹ werd op 18 oktober 1921 te Kerkrade aan de Nieuwstraat geboren als zoon van de mijnopzichter Jan Lambert Willem Augustus en Maria Hubertina Elisabeth Erkens.² Na het gymnasium en twee jaar studie filosofie studeerde hij aan het grootseminarie te Roermond, alwaar hij op 6 april 1946 tot priester werd gewijd. Op 27 juli 1946 werd hij docent te Rolduc. Kort erna vertrok hij naar Nijmegen met de opdracht aan de Katholieke Universiteit Duits, met als bijvak geschiedenis, te gaan studeren. In september 1952 keerde hij terug naar Rolduc om lessen Duits en Nederlands te geven. Tevens kreeg hij het beheer en de zorg over de bibliotheek en het archief.

Louis Augustus werkte en verbleef tot medio 1964 in Rolduc. Geleidelijk aan kwam bij hem het besef dat het priesterschap toch niet bracht wat hij van het leven verwachtte. En nadat hij zijn grote liefde Tiny Vijgen

had leren kennen trad hij op 22 oktober 1968 uit het ambt. Het gelukkige paar trouwde op 30 juni 1969 te Hoensbroek. Inmiddels had Louis succesvol zijn doctoraal examen afgelegd en zich verder verdiept in de paleografie. Van 1965 tot 1983 was hij leraar Duits aan het Bernardinuscollege in Heerlen.

Louis Augustus wijdde een belangrijk deel van zijn leven aan de historische werkgroep Het Land van Herle, in 1945 opgericht door pastoor Durlinger, Jan Jakob Jongen en de Heerlense gemeentearchivaris Leo van Hommerich.

In 1962 werd hij gevraagd om lid te worden, iets waaraan hij graag gehoor gaf. Hij bleef lid van de werkgroep tot aan zijn overlijden, al heeft hij na zijn hartstilstand, zeven jaar geleden, nooit meer een bijeenkomst kunnen bijwonen.

Louis Augustus was eveneens betrokken bij het bestuur van de Stichting Het Land van Herle. Sinds 1973 was hij bestuurslid en na het overlijden van Leo van Hommerich, op 3 december 1976, werd hij voorzitter van zowel de stichting, de werkgroep als ook van de redactie. Negentien jaar later, bij zijn afscheid als voorzitter, werd hij op 9 oktober 1995 tot erevoorzitter benoemd.

Naast zijn activiteiten voor Het Land van Herle was Louis Augustus bestuurslid (1968), vice-voorzitter (vanaf 1972) en voorzitter (1977-1979) van de Kring Heerlen van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap. In de periode 1979-1987 fungeerde hij als lid van het hoofdbestuur van het LGOG en in 1985-1992 als voorzitter van de Commissie Lokale Geschiedenis. Louis was eveneens lid van de redactie van De Maasgouw. Wegens zijn grote verdiensten werd hem in 1996, bij gelegenheid van zijn 75e verjaardag, de bundel met historische opstellen *Ontgonnen Verleden* en het erelidmaatschap van het LGOG aangeboden.

Louis Augustus droeg de historie van de abdij Kloosterrade en het Land van Rode een bijzonder warm hart toe. Als (oud)archivaris kende hij het archief van abdij Kloosterrade, later bekend onder de historisch onjuiste naam Rolduc, als geen ander. Maar hij zocht ook naarstig buiten de eigen regio naar bronnen over het Land van Rode. In 1966 richtte hij samen met H.J.M. Frusch en Lei Heijenrath de stichting *Fontes Rodenses* op. In de loop der tijd werden talrijke bronnen verzameld, gekopieerd, bewerkt en in druk of digitaal uitgegeven. Door zijn gedreven wijze van vertellen en doceren wist Louis Augustus steeds weer nieuwe mensen te enthousiasmeren voor de geschiedenis van het Land van Rode. *Fontes Rodenses* groeide, mede door zijn inzet, uit tot een in Kerkrade en de Euregio niet meer weg te denken historische instelling.

Het is ondoenlijk in dit bestek de vele publicaties, bestuurlijke en andere verdiensten van Louis Augustus op te sommen.³ Meerdere onderscheidingen vielen hem ten deel. Naast ere-bestuursfuncties en -lidmaatschappen was hij Ridder in de Orde van Oranje-Nassau (1991) en drager van de Rheinlandtaler (2001).

Louis Augustus was een gedegen en kritische onderzoeker. Wars van alle vooroordelen, zich verplaatsend in de oude tijd en in de mensen die toen leefden, probeerde hij te achterhalen hoe de historische vork precies in de staal zat. Daarbij werkte hij steeds met de bronnen, de meest oorspronkelijke archivalia, los van eventuele bronnenpublicaties en van de conclusies van eerdere onderzoekers. Hij bestudeerde niet alleen de bekende oorkonden en archivalia maar zocht ook naar nieuwe bronnen. Zijn kennis van het Latijn en zijn paleografische vaardigheden kwamen hem daarbij goed van pas.

Door deze aanpak gebeurde het meer dan eens dat hij bestaande historische studies en opvattingen naar het rijk der fabelen verwees. Zijn onderzoek naar de Bokkerijders is daar een mooi voorbeeld van. Bij het grote publiek is Louis Augustus vooral over dit fenomeen bekend. Hij was vooral getroffen door het vele leed en het onrecht dat vermeende misdadigers en hun gezinnen door een op hol geslagen justitie was aangedaan. Gerechtelijke dwalingen zijn van alle tijden, maar de omvang hiervan in de 18e eeuw was in onze streken buiten alle proporties. Door het ongebreideld toepassen van de tortuur, net zolang martelen totdat verdachten alles bekenden wat de rechters wilden horen, werden honderden gezinnen in de ellende gestort. Met zijn sterk ontwikkelde gevoel voor rechtvaardigheid kon de fijnbesnaarde Louis hier heel fel over zijn.

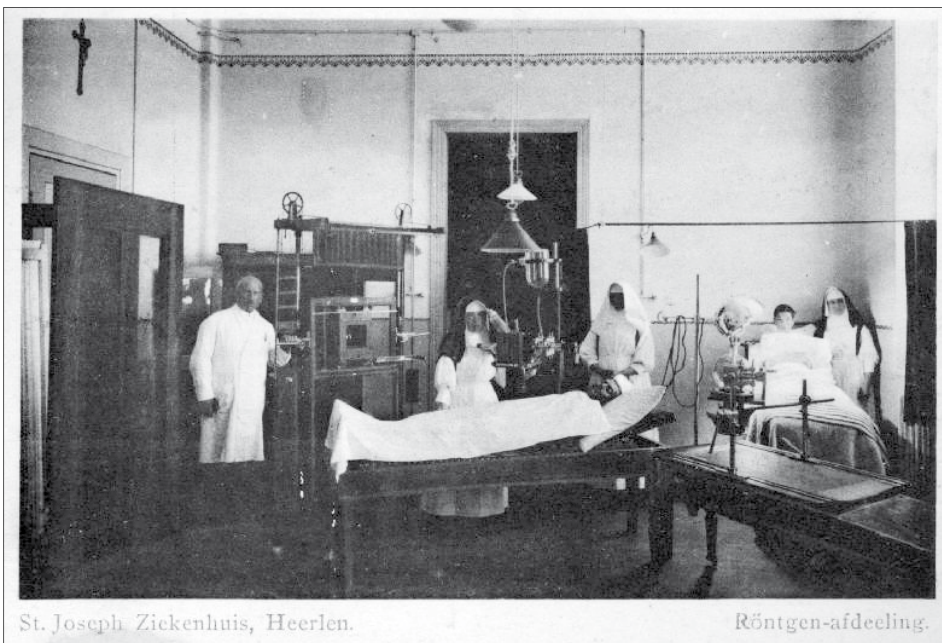
Op dinsdag 26 september 2006, in de vroege avonduren, kreeg Louis Augustus geheel onverwacht een hartaanval. Hij geraakte korte tijd in coma en overleefde ternauwernood. Hij werd echter nooit meer de oude erudiete leermeester van weleer. Zijn leven als onderzoeker en geschiedschrijver was ten einde. Hij verbleef korte tijd in enkele verpleeg- en revalidatie instellingen en werd uiteindelijk opgenomen in Verpleeghuis Bergweide te Heerlen. Hier verbleef hij ruim zeven jaar. Langzaam verslechterde zijn gezondheid en takelde hij verder af. Het laatste jaar begon hij steeds meer naar zijn dood toe te leven, er naar te verlangen. Tenslotte, op 91-jarige leeftijd, begaf zijn lichaam het en sliep hij vredig in.

Zijn grote betekenis voor de Zuid-Limburgse geschiedschrijving ligt verankerd in zijn vele publicaties en geschriften. De liefde en kennis, die hij jonge onderzoekers meegaf, zullen nog lange tijd hun vruchten afwerpen. Hij was een vriend, een leermeester en een inspirator voor velen, niet in het minst voor schrijver dezes.

* Funs Patelski is genealoog en lid van de werkgroep Het Land van Herle.

Noten:

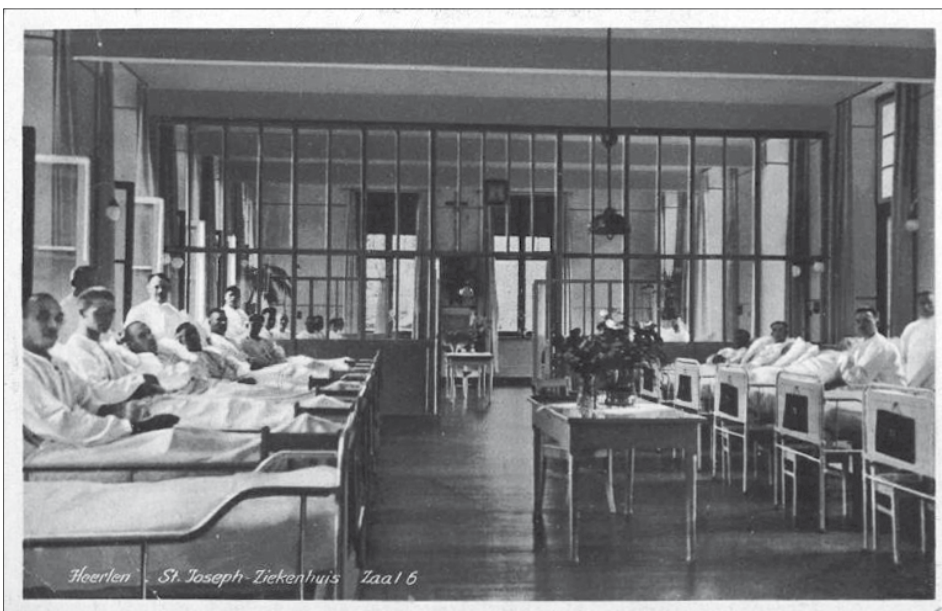
1. Zie voor een biografische schets: Roelof Braad, 'Over Louis Augustus', in: *Ontgonnen Verleden*, Maastricht 1996, blz. 13-23.
2. W. Nolten, 'Kwartierstaat drs. F.L. Augustus', in: *Ontgonnen Verleden*, Maastricht 1996, blz. 31-42. Zie voor stamreeksen en over de herkomst van de families Augustus en Erkens: A.S.M. Patelski, 'Bij de kwartierstaat Augustus-Erkens', in: *Kwartierstatenboek 2000, verzameling kwartierstaten bijeengebracht ter gelegenheid van het jaar 2000*, Rotterdam/'s-Gravenhage 2000, blz. 288-289.
3. Zie voor een bibliografie tot 1996: Servie Broers, 'Lijst van publicaties van L. Augustus', in: *Ontgonnen Verleden*, Maastricht 1996, blz. 24-30.

St. Joseph Ziekenhuis, Heerlen.

Röntgen-afdeeling.

St. Josephziekenhuis Röntgenafdeling. Foto: collectie Rijkheyt

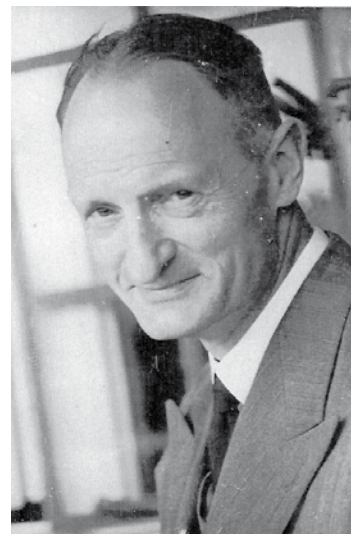
Heerlen St. Joseph Ziekenhuis Zaal 6

St. Josephziekenhuis. Foto: collectie Rijkheyt

MET GODSVERTROUWEN VOOR HET VUURPELTON: KAREL VAN BERCKEL, VERZETSMAN EN CHIRURG TE HEERLEN

Door Lodewijk Crijns*

In dit artikel wordt het leven geschetst van dr. Karel van Berckel, als chirurg verbonden aan het St. Josephziekenhuis in Heerlen. De meeste aandacht gaat uit naar zijn verzetswerk tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij was een van de leidende mensen in het verzet in Zuid-Limburg. Om hem te eren hangt in het Atrium-ziekenhuis in Heerlen nog steeds een herdenkingsplaquette en heeft het gemeentebestuur van Heerlen een straat naar hem genoemd: de Dr. Van Berckellaan.

Dr. Karel van Berckel in 1944. Foto: archief familie Van Berckel

Jeugd en studententijd

Karel van Berckel werd geboren in Delft op 19 augustus 1892 als Karel Clemens, de tweede zoon van notaris Willem Emilius van Berckel en Paula Adelheid Driessen. Hij werd gedoopt in de Sint-Hypolituskerk en groeide op in een diep katholiek gelovig gezin te midden van vier broers en twee zussen.

In Delft volgde Karel de lagere school (1898-1904) en het gymnasium (1904-1910). In September 1910 vertrok hij op 18 jarige leeftijd naar Amsterdam om medicijnen te studeren aan de Gemeente-universiteit van Amsterdam. Als lid van het Corps en van de Katholieke Studentenclub Thomas van Aquino, ijverde Karel in het dispuut Vondel.

Op sportief gebied won hij veel medailles in het studentenroeiteam Nereus. Hij was een enthousiast en fervent roeier: hij nam deel aan de Olympische spelen. Karel was een uitstekend pianist, maar hij koos als hoofdinstrument toch voor de cello, een hobby die hij tot aan het einde van zijn leven uit zou oefenen.

Na het stopzetten van zijn studie, die hij moest onderbreken vanwege een oproep voor officier van gezondheid in militaire dienst tijdens de laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog, trouwde hij op 1 juli 1920, 27 jaar oud, met Eleonora Julia Christina Laarman, een gezien figuur in de uitgaande en sportieve wereld van Amsterdam. Het huwelijk werd kerkelijk ingezegend in de Vondelkerk te Amsterdam. Uit hun huwelijk werden vijf dochters geboren.

Plaquette in het Atriumziekenhuis te Heerlen

Chirurg in Heerlen

Enige jaren was Karel assistent in Amsterdam, maar daarna ging hij zijn kennis op het gebied van chirurgie voltooien door een jaar in Wenen en een jaar in Parijs de toen befaamde medische faculteiten te bezoeken en zich daar verder te bekwamen.

Terug in Amsterdam voerde hij enige jaren een praktijk aan huis, tot aan zijn benoeming, in 1929, hij was toen 37 jaar oud, als chef de clinique aan het St. Jozephziekenhuis aan de Putgraaf te Heerlen. Het was in die tijd niet gemakkelijk als 'Hollander', zoals men zegt, in Limburg te wonen, maar dankzij zijn vriendelijke omgang met de directie, de zusters en de patiënten, lukte het hem zijn eigen plaats in Heerlen te veroveren.

De chirurgische afdeling van het St. Jozephziekenhuis stond als medisch centrum van de Mijnstreek vaak onder zware druk. Mijngelukken kwamen

frequent voor en de staf van de chirurgische afdeling was zeer beperkt, zodat het nogal eens gebeurde, dat Karel in de nachtelijke uren opgeroepen werd. Ondanks die druk nam hij de tijd om zich door het lezen van vakliteratuur op de hoogte te houden van de nieuwste ontwikkelingen op medisch gebied. Als belijdend katholiek is Van Berckel lid van het Thijmgenootschap, de Maria Congregatie en de Adelbertsvereniging. Zijn vrije tijd besteedde hij veelal aan wandeltochten met zijn vrouw en hun vijf dochters in de Eifel en de Vogezes en aan reizen in de Dolomieten en de bergen van Oostenrijk. Karels culturele belangstelling ging vooral uit naar Engelse literatuur. Daarnaast vonden in zijn huis praktisch iedere maand muziekavonden plaats, waarbij hij in trio's en kwartetten zijn geliefde cello bespeelde.

Oorlog en verzet

Intussen naderde de oorlog. Al snel zag hij het gevaar van het nationaalsocialisme, ook al was Nederland een neutraal land en had men hier in het algemeen geen angst voor de oorlog. Karel daarentegen was ervan overtuigd, dat Nederland ditmaal niet aan een oorlog kon ontkomen. Daarom liet hij in zijn huis in de Welterlaan onder het dak een geheime ruimte inrichten waar mensen een korte tijd verborgen konden worden. Toen de oorlog uitbrak, werden in die geheime ruimte zaken als radio, koper, autobanden en dergelijke verborgen. Later werd het ook een schuilplaats voor Amerikaanse piloten.

Karel en Eleonara van Berckel hebben beiden vanaf het begin van de oorlog systematisch de nazi's tegengewerkt door onder andere hulp aan joden te bieden, het onderbrengen van piloten en het helpen van de ondergrondse pers.

Dr. Van Berckel was actief lid van het medisch verzet. Hij sloot zich aan bij het artsenvet in de Mijnstreek en bij de Landelijke Organisatie voor de Hulp aan Onderduikers (L.O.), die in Heerlen werd geleid door kapelaan Jan-Wil-

lem Berix van de Sint-Pancratiusparochie. De kerken weigerden zich te laten gelijkschakelen door de nazi's en gaven daarmee een uitstekend voorbeeld van geestelijk verzet. Dat werkte natuurlijk inspirerend op anderen, zoals de Nederlandse artsen, die ook in verzet kwamen. Hun werk was goed georganiseerd. De medici kwamen eind 1941 in opstand tegen de Duitse nazificering. Velen, onder wie chirurg Van Berckel, weigerden principieel zich aan te sluiten bij en lid te worden van de in december 1941 opgerichte Nederlandsche Artsenkamer, waartoe de nazi's de Nederlandse geneesheren dwongen. De toepassing van de nationaalsocialistische leer op medisch gebied in Duitsland had geleid tot aantasting van het beroepsgeheim, opheffing van de vrije uitoefening van het beroep, sterilisatie van gezonde mensen en massamoord op geesteszieken. Toen de nazi's ook in ons land hun leer bij de artsen wilden invoeren, wisten de Nederlandse medici, dat de patiënten zeer ernstig werden bedreigd. Behulpzaam en liefdevol toonde Karel van Berckel zich met name tegenover zieken en andere mensen, die door het optreden

van de nazi's en hun drieste maatregelen op welke wijze dan ook in nood kwamen. Zo verleende hij in samenwerking met de militair-civiele groep Bongaerts, die in de regio Heerlen een breed scala aan verzetsactiviteiten ontplooiden, onderdak aan joden en verzetsstrijders.

Karel van Berckel gaf arbeiders met gezinnen die opgeroepen werden in Duitsland te gaan werken medische certificaten, zodat de mannen in Nederland konden blijven. Verplichte tewerkstelling hield immers in: arbeidsinzet, scheiding van het gezin, vertrek naar Duitsland, werken in de fabrieken van de vijand en later ook het bloot staan aan de gevaren van de geallieerde bombardementen op fabrieken in Duitsland. Al vroeg in de oorlog sprak hij als chef de clinique van de chirurgische afdeling zijn afschuw uit over de sterilisatie van joden. Voor joden was Karel van Berckel bereid sterilisatiecertificaten uit te schrijven, waarmee ze zich aan vervolging konden onttrekken. Neergeschoten geallieerde piloten die zich met hun parachutes wisten te

Dr. Van Berckel in de operatiezaal. Foto: archief familie Van Berckel

Huis Welterlaan 42. Foto: collectie Rijckheyt

redden en vervolgens op de vlucht waren, kwamen dank zij het hoofd van de brandweerdienst Bongaerts indien nodig onder medische behandeling van dr. Van Berckel, om daarna via België, Frankrijk en Spanje terug te keren naar Engeland.

Ook stimuleerde Karel van Berckel huisartsen om een gezondheidsattest af te geven aan joodse families, waardoor minstens zeven gezinnen uitstel van deportatie kregen. Meerdere gezinnen zagen op deze manier alsnog kans onder te duiken en de vervolging te overleven. Hij hielp verder artiesten, die weigerden voor de vijandige bezetter te werken. Bovendien raakte hij betrokken bij de verspreiding van enkele landelijke illegale bladen. Voorts trad hij in Zuid-Limburg op als de vertegenwoordiger van het illegale "Medisch Contact". In zijn woning aan de Welterlaan 42 had hij trouwens, zoals eerder vermeld, een geheime ruimte laten inrichten, waar joodse kinderen en geallieerde piloten tijdelijk verborgen konden worden gehouden. De kinderen doken daarna onder in de omgeving en vonden er een veilig onderdak, terwijl de piloten via een geheime route, waar ook dochter Charlotte bij hielp, naar Engeland probeerden terug te keren.

Familie Van Berckel in 1944. Dochter Charlotte ontbreekt, omdat zij toen in gevangenschap zat. Foto: archief K. Linders

Waarschijnlijk nam hij zelfs joden als 'patiënten' op om hen zo aan de greep van de Duitse bezetter te onttrekken. Op 25 augustus 1942, de dag waarop joden van Heerlen de reis naar het zogenaamde "Polizeiliches Judenthronenslager" Westerbork begonnen, lagen zes joodse personen, meest kinderen, in het ziekenhuis. De ouders, die natuurlijk in de buurt van hun zieke kinderen wensten te blijven, kregen op deze manier enig uitstel en de kans om alsnog onder te duiken.

Ook vonden enkele oudere joodse dames, onder wie mevrouw Delfine Frenkel-Hanau, in het ziekenhuis onderdak, aanvankelijk gewoon op de verpleegafdeling, later ook op de afdeling, waar de religieuze zusters sliepen. Tevens werd er een joodse vrouw, Jennie Bock-Gronsfeld, voor een acute ziekte verpleegd, terwijl ze in Heerlen in een klooster ondergedoken was. In kloosterkleding lag zij in het ziekenhuis en ging zij weer terug naar haar 'gewone' onderduikplek. Het kan niet anders of Van Berckel als chef de clinique wist van deze activiteiten en liet hij ze toe. Toch is er ook een joodse vrouw in 1944 in het Heerlens ziekenhuis gearresteerd en naar het Huis van Bewaring in Maastricht overgebracht. Zij kwam om in het concentratiekamp Auschwitz-Birkenau.

Ook in de kringen van het niet-medische verzet in Heerlen had de naam van dokter Van Berckel en diens gezin een goede klank. Menig verzetsman van de L.O. wist zijn woning te vinden en deelnemers aan het studentenverzet hebben daar meer dan eens besprekingen gevoerd. Zijn echtgenote Eleonora, die een grote steun voor haar man was, nam eveneens deel aan het verzet door haar

hulp aan joden. Ook hielp zij geallieerde piloten door hen over de Belgische grens te brengen, zodat zij 'naar huis' terug konden keren.

Aanzetten tot de arrestatie van dr. Van Berckel

De bezetter vermoedde dat er zich in huis van dokter van Berckel het een en ander afspeelde en in 1943 kwam de Sicherheitsdienst (S.D.) hem halen. Karel en zijn dochter Charlotte werden echter ingelicht door de Heerlense politie, zodat zij op tijd konden vluchten. Karel ging enige weken logeren bij zijn oom, een pastoor, in Noord-Holland. Daarna keerde hij weer terug naar Heerlen.

In 1944, toen er als gevolg van de sluiting van de universiteiten een jaar eerder praktisch geen nieuwe assistenten op de chirurgische afdeling kwamen, kreeg Karel het zo druk dat hij meestal in het ziekenhuis bleef logeren.

Al zijn verzetsactiviteiten leidden er soms toe, dat er in en rond het genoemde ziekenhuis schermutselingen tussen de verzetsmensen en Duitse politie plaatsvonden, hetgeen een keer zelfs resulteerde in een schietpartij, die oorzaak werd voor Van Berckels arrestatie.

Op 20 april 1944 bezocht de koerier Theo Crijns kapelaan Keulen. Op weg naar huis werd hij omstreeks 23.00 uur door patrouillerende landwachters op de Groene Boord te Heerlen aangehouden. Deze waren nog op straat, zo verklaarde Theo Crijns later, omdat ze die avond de verjaardag van Hitler, die die dag jarig was, hadden gevierd. Aangezien hij een partij distributiesbescheiden, persoonsbewijzen, een adressenboekje en andere belastende papieren bij zich had, probeerde hij te vluchten, maar hij reed met zijn fiets in een afzetting van prikkeldraad waarbij hij gewond raakte in zijn gezicht. De landwachters, een viertal geüniformeerde NSDAP-leden, brachten hem naar het St. Josephziekenhuis. Karel van Berckel was in het ziekenhuis en ontfermde zich over de patiënt. Hij was op de hoogte van de verzetsactiviteiten van de gewonde Theo Crijns. Dr. Van Berckel en dr. Schaepkens van Rimpst opereerden rond middernacht Theo Crijns aan zijn hoofd en been. Ze verbonden na de operatie het gezicht van de koerier zodanig, dat hij niet kon spreken. Vervolgens werd hij opgesloten in een badkamertje en onder bewaking van twee SS-ers gesteld. Een van de twee raakte dronken en hield urenlang een pistool tegen het hoofd van Theo Crijns: Ik kan je net zo goed nu kapot schieten", zei hij, "Want morgen word je toch doodgeschoten". De dag erna werden deze agenten vervangen door twee Nederlandse politieagenten, Koevoets en Vervoort. Deze agenten waren 'vaderlijker'. Zij stonden toe, dat Crijns' moeder die totaal overstuur en huilend zich meldde, heimelijk even bij hem mocht komen. Eveneens de dag erna arriveerde het plaatsvervangend hoofd van de SIPO (Sicherheitspolizei Limburg), Nitsch. Hij werd in het ziekenhuis vergezeld door dr. Van Berckel. Nitsch gaf opdracht Crijns over te brengen naar de gevangenis in het SD-hoofdkwartier Maastricht voor verder verhoor. Toen greep dr. Van Berckel in. Resoluut zei hij: "Dat kan echt niet, vervoer is onmogelijk. Die jongen is te zwaar gewond." Crijns lag op een bed, het hoofd en been geheel ingezwachteld -wellicht wat meer dan nodig was?- en kon alleen maar wat lispelen. Nitsch zwichtte voor dat gedecideerde optreden van dr. Van Berckel, maar verordonneerde

wel, dat de bewaking door twee gewapende Nederlandse agenten moest worden gewaarborgd. Nitsch zou ongetwijfeld een van de volgende dagen terug komen. De plaatselijke afdeling van de L.O. bevond zich nu in een lastig parket. Als Crijns doorsloeg of de adressen werden gevonden kon dat fatale gevolgen hebben. Of het adressenboekje ook werkelijk in handen van de landwacht is gevallen is niet duidelijk. Wel dat een politieagent naar aanleiding van de vondst van het adressenboekje een bezoek bracht aan Constant Cornips met de mededeling, dat diens zoon Jan Cornips zich de volgende dag bij de SIPO moet melden. Deze zoon van Constant was een belangrijke verzetsman voor de L.O. in het district Heerlen. De zoon dook meteen onder in Nijmegen en naar aanleiding van die verdwijning werd Constant Cornips door de SIPO aangehouden en op 2 september 1944 naar Kamp Vught overgebracht. Op 5 september 1944 werd hij, niet alleen, zoals later zal blijken, in Vught gefusilleerd. Intussen belde kapelaan J. Heusch den volgende avond, 21 april, Giel Bensen. Hij legde de situatie uit en verzocht Bensen iets te ondernemen om erger te voorkomen. Toen kapelaan Keulen van de arrestatie van Crijns hoorde, waarschuwde hij meteen Jacques Crasborn. De K.P. (knokploeg)-leider zette zijn ploeg liever niet op eigen terrein in en nam contact op met P. Sijmonds in Maastricht. Sijmonds had net bezoek van kapelaan P. van Enkevort uit Venlo, die zich in verbinding stelde met de K.P.-leider Houwen in Helden. Houwen was bereid met zijn ploeg de bevrijdingsactie uit te voeren en bezocht Heerlen op 22 april. Ofschoon Crijns zwaar bewaakt werd, besloot hij de volgende dag tot actie over te gaan. Op weg van Helden naar Heerlen werd hij echter ter hoogte van Roermond door Stroebel aangehouden en gearresteerd.

De K.P. Nijmegen was eveneens gepolst, maar Dobbe vond de onderneming te riskant. Bensen en Crasborn besloten het dan maar zelf te doen en vonden M.J.H. Edelhausen, P.F. Driessen, L.J. de Graaf en P. Janssen bereid tot deelname. Voorts riepen zij de hulp in van mejuffrouw H. F. Droge. Zij moest de rol van verpleegster spelen en Crijns op de hoogte brengen van het bevrijdingsplan. Bovendien moest ze de bewakers van te voren koffie brengen, waaraan een slaapmiddel was toegevoegd. Enkele verpleegsters zouden een raam open laten staan, zodat de K.P.-ers naar binnen konden. Dr. Van Berckel had er zorg voor gedragen dat de K.P. heimelijk binnen het ziekenhuis kon komen.

In de ochtend van 24 april om 4.30 uur bracht Droge de twee politiemannen Koevoets en Vervoort koffie. Even later drongen de K.P.-ers het ziekenhuis binnen. De twee agenten waren nog klaarwakker, toen plotseling Giel Bensen opdook. Koevoets greep naar zijn pistool. Giel Bensen aarzelde geen moment en opende het vuur, maar hij miste. Een kogel uit Koevoets pistool trof Giel Bensen in de linkerarm. Jacques Crasborn schoot zijn kameraad te hulp en er volgde een vuurgevecht, waarbij Jacques Crasborn Koevoets en Vervoort verwondde. Koevoets werd zo ernstig verwond, dat hij later overleed. Bij deze schietpartij werd er acht keer over en weer geschoten in het kamertje. De twee K.P.-ers vluchtten over een balkon. Giel Bensen had zoveel last van zijn wond, dat hij in de kelder van het ziekenhuis moest achterblijven. En weer was het dr. Van Berckel, aldus Theo Crijns, die ervoor zorg

droeg, dat de knokploeg met de zwaargewonden het ziekenhuis konden verlaten. Crijns had, nadat de K.P.-ers en een verpleegster hem gesommeerd hadden zicht uit de voeten te maken, kans gezien in het tumult van de schietpartij het kamertje te verlaten en onopgemerkt de kolenkelder van een nabijgelegen school, het Bernardinuscollege aan de Groene Boord, te bereiken waar hij de rest van de dag bleef. 's Avonds begaf hij zich naar J. van de Velden, hopman van de jeugdvereniging, waar kapelaan Keulen hem opzocht. Vervolgens brachten K.P.-ers hem naar zijn onderduikadres, de schoonfamilie van P.F. Driessen, de familie Vossen in Benzenrade, waar Crijns onderdook tot het einde van de oorlog. Vossen had een garagebedrijf en achter een wand zaten 18 man ondergedoken, terwijl aan de voorzijde Duitsers hun vrachtwagens lieten repareren, een ware heldendaad van Vossen, die daar heel gewoon over deed.

In de loop van de morgen stelden Stroebel, Nitsch, Micheels, Schut en Klonen een onderzoek in. Nitsch was woedend toen hij hoorde dat Theo Crijns ontsnapt was uit het ziekenhuis. Hij was juist in zijn sas geweest omdat hij, zoals hij dat noemde een "Goldfisch" had gevangen. Van agent Koevoets vernam men dat Giel Bensen tot de overvallers behoorde. Daarop namen de SIPO-leden zijn ouders, Giel Bensen senior en M.A. Bensen-Versaen in hechtenis en plunderden de woning. Vader Bensen zat tot de bevrijding vast in kamp Amersfoort, mevrouw Bensen in kamp Vught. De familie Crijns trof hetzelfde lot: Nitsch arresteerde mevrouw Crijns, de drie dochters Toni, Mariette, Floor en ook hun zoon, Jan, nog maar 12 jaar oud. Ze werden naar Maastricht gebracht. Moeder Crijns en de zussen en broer Crijns werden onder grote druk verhoord, maar lieten niets los. Daarop werden ze op transport naar kamp Vught gezet, waar ze tot het einde van de oorlog gevangen zaten.

Vader Frits Crijns en een andere zoon, Pierre, hadden kunnen vluchten, omdat ze ten tijde van de arrestatie op hun werk waren. De inboedel van hun woning aan de Caumerbeeklaan 20 werd verbeurd verklaard en de bezittingen weggehaald.

Arrestatie en executie

De woede van Nitsch richt zich ook op dr. Van Berckel. Deze werd vanwege zijn politieke overtuigingen verantwoordelijk geacht voor de ontsnapping van Crijns en gesommeerd om voor nader verhoor naar de Ortskommandantur aan de Lambertuslaan in Maastricht te komen. Hij werd enige tijd later gearresteerd en verhoord. In eerste instantie werd hij weer op vrije voeten gesteld, maar opnieuw gearresteerd in de vroege morgen van vrijdag 24 augustus. Toen werd hij door de SIPO-beambte Conrad van de Duitse geheime politie van zijn bed gelicht en overgebracht naar het politiebureau van Heerlen. Dochter Emilie van Berckel, die van haar moeder de opdracht kreeg om haar vader nog iets te brengen, ging op haar fiets naar het politiebureau en zag haar vader stilletjes en alleen op een bankje in de hoek van een zaaltje zitten met zijn hoofd in zijn handen. Dit beeld- het laatste beeld, dat de familie van hem heeft- toont hoezeer dr. Van Berckel zich bewust moet zijn geweest van de situatie, waarin hij terecht gekomen

was. Het betrof nu niet, zoals de vorige keren, slechts een kortstondige vrijheidsberoving. Hij moet zich terdege bewust zijn geweest van de risico's die hij door zijn verzetswerk liep, zowel voor hem persoonlijk, alsook voor zijn gezin. Vanuit Heerlen werd dr. Van Berckel overgebracht naar de gevangenis van Maastricht en verhoord door de Gestapo.

De villa van Van Berckel werd trouwens al enige tijd door de Duitsers in de gaten gehouden. Hadden de nazi's een vermoeden, dat er zich in zijn huis iets afspeelde? Is de zaak misschien verraden? Wellicht hield de argwaan van de Duitsers ook verband met de arrestatie van zijn dochter Charlotte, die eveneens in het verzet actief was. Zij bood onder meer hulp aan piloten en joden. Ze werd aangehouden bij Perpignan aan de Spaanse grens en belandde uiteindelijk in mei 1944 in het vrouwenkamp Ravensbrück, 90 kilometer ten noorden van Berlijn. Daar werd zij in april 1945 bevrijd.

Vanuit de gevangenis van Maastricht werd dr. Van Berckel enkele dagen later overgebracht naar de beruchte dodenbunker van kamp Vught. Daar is Karel van Berckel op 5 september 1944, 52 jaar oud, enige dagen voor de geallieerden het kamp zouden bevrijden, onder de kogels van het executiepeloton gevallen. Ongetwijfeld is een gebed over zijn lippen gekomen: 'Mijn God, mijn God, waarom heeft U mij verlaten': een gebed van onmacht, maar tevens ook van troost.

Na de bevrijding

In Heerlen hoopten de echtgenote en kinderen van dr. Van Berckel op zijn terugkeer. In de wanorde en ordeloosheid van vlak na het einde van de oorlog stond niet meteen vast wat er met hem was gebeurd. Heerlen werd op 17 september 1944 bevrijd: voor de familie was het echter zeker geen bevrijdingsfeest. Een langdurige periode van onzekerheid en angstig afwachten brak aan. Voor zijn echtgenote en kinderen speelde uiteraard maar één vraag: waar is mijn echtgenoot en onze vader? De familie hoopte dat hij spoedig zou terugkomen. Als dochter Charlotte na het einde van de oorlog uit haar gevangenschap terugkeert, verwachtte ieder dat zij iets over het lot van haar vader kon vertellen.

Een officieel doodsbericht ontvangt de familie echter nooit, alhoewel vaststaat, dat vele achtergebleven gevangenen, die in de beruchte bunker in Vught zaten, in de laatste maanden voor de evacuatie van het kamp werden geëxecuteerd. Bij de nadering van de geallieerde legers in september 1944 nam de Wehrmacht de leiding van het kamp Vught over van de SS, die het op zijn beurt enige tijd later overdroeg aan het Nederlansche Rode Kruis. In het "Sterbebuch des Standesamtes der Deutsche Standesbeamte" in Vught 1944 wordt Karel van Berckel vermeld als nummer 44 op een lijst van personen, die op 6 september 'erschossen' zijn. In de gemeente Vught zijn echter geen overlijdensakten aanwezig van de personen, die op die dag gefusilleerd werden. De familie kreeg enige tijd later van mensen van het Nederlandsche Rode Kruis het schokkende bericht, dat naar hun oordeel op goede gronden mag worden aangenomen, dat Karel van Berckel werd gedood en wel op 5 september, zoals in de overlijdensakte en later op het gedenktentje en op het monument in Vught zou worden vermeld.

Dat was slechts enkele weken voordat het kamp op 26 oktober 1944 werd bevrijd.

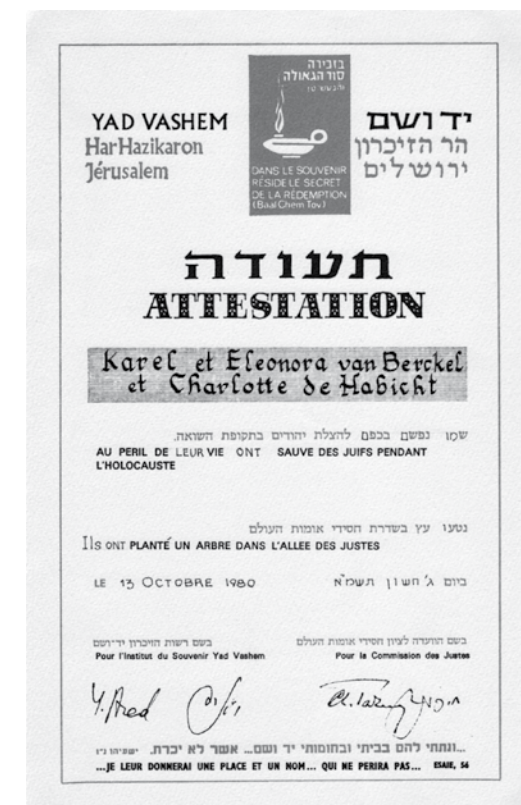
Herdenken

Op donderdag 26 juli en vrijdag 27 juli 1945 werden in de kapel van het Sint-Josephziekenhuis te Heerlen en in de Sint-Martinuskerk in Welten plechtige Heilige Missen van Requiem te zijner gedachtenis opgedragen. Van Berckel was in zijn gezin erg geliefd en bij zijn medemensen, collega's en patiënten zeer gezien en gewaardeerd als een vriendelijke en nauwgezette weldoener. Om deze vaderlander van de beste soort te eren werd kort na de oorlog op 5 september 1947 een door de jonge kunstenaar Harry Stump uit Heerlen vervaardigde gedenkplaat in het Sint-Josephziekenhuis door zijn echtgenote onthuld. Waardige rust en bedachtzaamheid, moed, trouw en standvastigheid werden bij die gelegenheid als Van Berckels belangrijkste menselijke karaktertrekken door dr. O. Driessen, gynaecoloog en voorzitter van de afdeling Heerlen van de Maatschappij tot bevordering van de geneeskunst, gememoreerd. Enige tijd na de verhuizing in 1968 werd de gedenksteen aangebracht in de grote ziekenhuishal van het nieuwe De Weverziekenhuis (nu Atrium-ziekenhuis genoemd) aan de Henri Dunantstraat te Heerlen. In datzelfde ziekenhuis werd op 5 september 1994, 50 jaar na de veronderstelde datum van zijn executie een herdenkingsplechtigheid gehouden. Zijn dochter Charlotte de Habicht-van Berckel sprak daarbij een rede uit ter nagedachtenis aan haar overleden vader en zijn verzetshouding. Karel van Berckel was trouw aan zijn levens- en geloofsovertuiging tot in de dood.

Besluit

Van de Nederlandse regering ontvingen Karel, Eleonora en Charlotte van Berckel het Verzetsherdenkingskruis. In Israël werd op het terrein van Yad Vashem door dochter Charlotte namens haar ouders een boom geplant als dank voor de hulp aan de joden. Van generaal Eisenhower en airmarshall Tedder ontving Charlotte van Berckel een certificaat als dank voor de hulp aan de geallieerden.

In 1988 werd het initiatief genomen voor het instellen van de dr. Van Berckelprijs voor de beste wetenschappelijke medische publicatie van een (huis)arts-assistent.

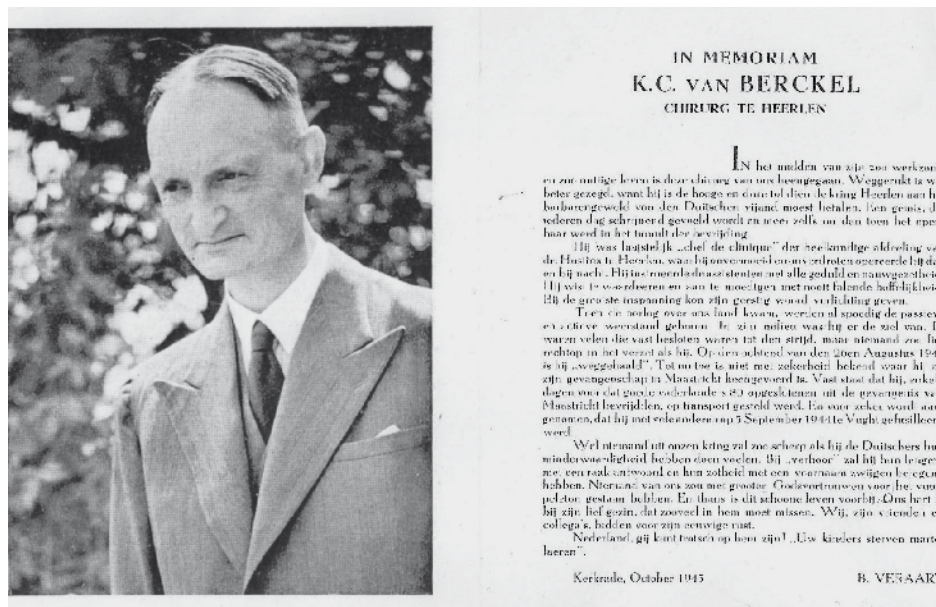
Yad Vashem attestation van Karel en Eleonora Van Berckel en van Charlotte de Habicht-Van Berckel. Foto: K.Linders

Op initiatief van de Stichting 40-45 adopteerde de R.K. Basisschool Sint Martinus van Welten het monument in het ziekenhuis. Jaarlijks leggen de kinderen rondom Bevrijdingsdag een krans bij de plaquette. Daarmee wordt de herinnering aan de oorlog en in het bijzonder aan het verzetswerk en het levensoffer van dr. Van Berckel, zoals hij algemeen in de Mijnstreek genoemd werd, tot op de dag van vandaag levend en in ere gehouden

* Lodewijk Crijns is arts-geriater. Door zijn werk kwam hij veel in aanraking met mensen die vertelden over de Tweede Wereldoorlog. Hij wist dat zijn vader ook een en ander meegemaakt had in de Tweede Wereldoorlog en ging op onderzoek uit. Momenteel werkt hij aan een biografie over dr. Van Berckel.

Bronnen en literatuur:

- Overlijdensacte d.d. 8 november 1945 en gedachtenisprentje van Karel Van Berckel. Archief Charlotte de Habicht - van Berckel, Fribourg, Zwitserland.
- Concentratiekamp kamp Vught: informatie Karel van Berckel, vgl. <http://www.nmkampvught.nl/index.php?id=967>. Geraadpleegd 2 september 2013.
- M. Put en Mark van Dijk, *2000 jaar Heerlen. Van Romeinse nederzetting tot moderne stad*. [Heerlen, 1998].
- A.P.M. Cammaert, *Het Verborgene Front deel 1 en 2. Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*. [Leeuwarden/ Mechelen, 1994].
- Persoonlijke interviews van de schrijver met Th. F. Crijns, 1996
- Brief d.d. 8 februari 1984 Th. F. Crijns aan Stichting 40-45.
- Brief van Th. F. Crijns aan K.Linders d.d. 5 oktober 2011.
- Interview van de schrijver met Charlotte de Habicht-van Berckel op 9 september 2009 in Fribourg, Zwitserland.
- Charlotte de Habicht - van Berckel, *Je vis en espoir. Memoires*. [Parijs, 2004]. Vgl. de boekbespreking (van de eerste druk, Fribourg 2001) in *Het Land van Herle* 2011, 1, 43-44.
- Jos Hoogeveen, *eveneens voor de goede orde. Heerlen in oorlogstijd 1940-1944*. [Heerlen 1984].
- L. de Jong : *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 7. [Den Haag, 1976], 1029-1052.
- P. Hamans (red.), *Getuigen voor Christus. Rooms-katholieke bloedgetuigen uit Nederland in de twintigste eeuw*. Nationale raad voor Liturgie, uitgegeven in opdracht van de nederlandse bisschoppenconferentie. [Den Bosch, 2008].
- Medisch Contact i.s.m. Reality Bites Publishin, *Witte Jassen en bruinhemden. Nederlandse artsen in de Tweede Wereldoorlog*. [z.p., 2010]
- Brigitte Weusten, *Het leven van Daniel van Vugt. Vraag niet alleen om mijn bevrijding*. [Nijmegen, 2005].
- Remigius Dieteren ofm, *In dienst der genezing. Sint Josephziekenhuis Heerlen 1904-1954*. [Bussum, 1954].
- '100 jaar ziekenzorg in Parkstad Limburg', uitgegeven in 2004 naar aanleiding van het feit dat het St. Jozef ziekenhuis honderd jaar geleden (1904) werd gesticht.
- P. de Vries, *Geschiedenis van het verzet der Artsen in Nederland*. [Haarlem, 1949].
- Gemeentearchief Gemeente Heerlen, Rijckheyt Heerlen. Officiële overlijdensacte dokter van Berckel. Tevens de volgende artikelen: *Gazet van Limburg* 20 juli 1945 aankondiging herdenkingsdienst *Limburgsch dagblad* 21 juli 1945 idem, *Gazet van Limburg* 6 sept. 1947 en *Limburgsch Dagblad* woensdag 10 september 1947: onthulling gedenksteen St.Josephziekenhuis.
- Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie, Amsterdam (nu: NIOD), dossier FA-3 251 LO/KP.

Overlijdensprentje van dr. Van Berckel. Archief Charlotte van Berckel

In het midden van zijn zoo werkzame en zoo nuttige leven is deze chirurg van ons heengegaan. Weggerukt is wel beter gezegd, want hij is de hooge en dure tol dien de kring Heerlen aan het barbaargeweld van den Duitschen vijand moest betalen. Een gemis, dat iederen dag schrijnend gevoeld wordt en meer zelfs nu dan toen het openbaar werd in het tumult der bevrijding.

Hij was laatstelijk „chef de clinique“ der heilkundige afdeling van dr. Hustinx te Heerlen, waar hij onvermoeid en onverdroten opereerde bij dag en bij nacht. Hij instrueerde de assistenten met alle geduld en nauwgezetheid. Hij wist te waardeeren en aan te moedigen met nooit falende hoffelijkheid. Bij de grootste inspanning kon zijn geestig woord verlichting geven.

Toen de oorlog over ons land kwam, werden al spoedig de passieve en actieve weerstand geboren. In zijn milieu was hij er de ziel van. Er waren velen die vast besloten waren tot den strijd, maar niemand zoo fier recht op in het verzet als hij. Op den ochtend van den 26en Augustus 1944 is hij „weggehaald“. Tot nu toe is niet met zekerheid bekend waar hij na zijn gevangenschap in Maastricht heengevoerd is. Vast staat dat hij, enkele dagen voor dat goede vaderlanders 80 opgesloten uit de gevangenis van Maastricht bevrijdden, op transport gesteld werd. En voor zeker wordt aangenomen, dat hij met vele anderen op 5 September 1944 te Vught gefusilleerd werd.

Wel niemand uit onzen kring zal zoo scherp als hij de Duitschers hun minderwaardigheid hebben doen voelen. Bij „verhoor“ zal hij hun leugens met een raak antwoord en hun zothet met een voornaam zwijgen bejegend hebben. Niemand van ons zou met grooter Godsvertrouwen voor het vuurpeloton gestaan hebben. En thans is dit schoone leven voorbij. Ons hart is bij zijn lief gezin, dat zooveel in hem moet missen. Wij, zijn vrienden en collega's, bidden voor zijn eeuwige rust.

Nederland, gij kunt trotsch op hem zijn! „Uw kinders sterven martelaeren“.

Kerkrade, October 1945

B. VERAART

CONSTANT JOSEPH ERNEST CORNIPS (1895-1944), EEN MAN DIE ZIJN LEVEN OPOFFERDE VOOR 'GOD EN VADERLAND'

Foto van het bidprentje van Constant Cornips. Foto: collectie Rijckheyt

Door Marcel Krutzen*

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren in Heerlen en omgeving verschillende verzetslieden actief. Sommige strijders overleefden de oorlog, andere niet. Eén van de slachtoffers was Constant Cornips. Wie was hij? Wat deed hij? En waarom stierf hij?

Persoon en werk

Constant J.E. Cornips, rooms-katholiek, werd op 19 september 1895 te Berg en Terblijt geboren.¹ Omstreeks 1900 telde dit dorp ongeveer 1700 inwoners. De meeste mensen leefden aan de rand van armoede, enkele welgestelde families uitgezonderd.²

Constant was het zesde kind uit een gezin van acht kinderen. Vader Joannes Antonius Hubertus Ernest Cornips hield een café nabij de kerk; voor veel dorpelingen een belangrijke ontmoetingsplaats. Moeder Maria Sophia Spronck was huisvrouw.

Over jeugd, opleiding en vorming van Constant is weinig bekend. Wellicht bezocht hij de katholieke lagere school in zijn woonplaats. Als zoon van een café-uitbater kwam hij met veel mensen in contact. Daardoor zal hij zijn sociale vaardigheden ontwikkeld hebben.

Constant werd uiteindelijk kantoorbediende. Amper 22 jaar oud trad hij op 1 oktober 1917 als klerk in dienst van de Armenraad Heerlen, gevestigd aan Geleenstraat 57.³ Het personeel van de Armenraad bestond uit een voorzitter (J. Dupont), een secretaris (Th. van Lier), twee typistes en vier 'armenbezoekers'. Voordien was Constant administratief medewerker bij een deurwaarderskantoor. In 1920, vrij spoedig na zijn benoeming tot klerk, werd hij bevorderd tot bureauchef van de Armenraad. Klaarblijkelijk beschikte hij over de nodige leidinggevende capaciteiten.

Hij trad in 1920 te Meerssen in het huwelijk met Maria Paula Kengen, een meisje uit Ulestraten, een dorpje bij Meerssen. Het nieuwbakken echtpaar vestigde zich aan de Dr. Schaepmanstraat te Heerlen, een straat in de wijk Molenberg. Later (1932) verhuisde het gezin Cornips naar de Molenberglaan. Uit het huwelijk Cornips-Kengen werden één zoon en twee dochters geboren: Johannes (Jan) Hubertus Antonius Ernest (1921), Maria Theresia Gerarda (1928), en Paula (1937). Paula overleed op haar geboortedag.

Cornips was een vriendelijke en beleefde man, zo werd gezegd. Hij stond bekend vanwege zijn accuratesse, mensenkennis, sociale bewogen- en bevlogenheid. Een 'bureaucraat' was hij zeker niet. Altijd probeerde hij hulpvra-

gers in woord en daad te helpen, lezen wij. Hij was een 'vaderlijke vriend'. Ook in zijn vrije tijd verrichtte Cornips sociaal werk. Sinds 1934 was hij secretaris van de Heerlense afdeling van de R.K. Reclasseringsvereniging; een organisatie ter bevordering van de resocialisatie van delinquenten, opgericht in 1921.⁴ In zijn woonplaats Molenberg was hij in het parochiële leven actief. Zo was hij voorzitter van de H. Familie, een katholieke geloofsvereniging. Hij stond bekend als diepgelovig man.

Cornips was verknocht aan zijn werk. Op 1 oktober 1942 vierde hij in het gebouw van de Armenraad zijn zilveren jubileum. Door bestuur en personeel werd hij op passende wijze gehuldigd. Ook door de regionale krant werd hij in het zonnetje gezet.⁵ Cornips werd als een invloedrijke en nobele man beschouwd. Door zijn aimabele persoonlijkheid, grote inzet, jarenlange ervaring en diplomatieke bekwaamheid had hij de Armenraad tot een belangrijk welzijnsorgaan in de Oostelijke Mijnstreek gemaakt.

In het verzet

Constant Cornips was tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Heerlens verzet actief. Daartoe was hij door de plaatselijke verzetsleiding gevraagd, vooral vanwege zijn sociale bewogenheid en contacten met instellingen en instanties. In en vanuit zijn woning en gezin vonden illegale activiteiten plaats. Voor hulpzoekende joden, krijgsgevangenen, studenten en naar nazi-Duitsland gedeporteerden zette hij zich vrijwel dagelijks in, met groot gevaar voor eigen en andermans leven. Van dit gevaar was hij zich terdege bewust: "Deze oorlog vraagt slachtoffers, en als ik één ervan moet zijn, in godsnaam dan!", zei hij.⁶

Zoon Jan, oud-leerling van het Bernardinuscollege te Heerlen, student aan de toenmalige Katholieke Economische Hogeschool Tilburg, had geweigerd de loyaliteitsverklaring te ondertekenen.⁷ Deze verklaring, ingevoerd op 13 maart 1943, moesten studenten voor 10 april 1943 ondertekend hebben. Door ondertekening beloofden zij zich te 'onthouden van iedere tegen het Duitse Rijk [...] gerichte handeling'. Mannelijke studenten die weigerden te tekenen moesten zich bij de 'Arbeitseinsatz' melden om arbeid in Duitsland te verrichten. Als weigeraars zich niet aanmeldden zouden er represaillemaatregelen tegen hun familieleden worden genomen.

In mei 1943 was Jan voor arbeid naar Duitsland vertrokken omdat hij zijn ouders niet in gevaar wilde brengen. In september 1943 was hij met hulp van verzetsman H.J.H. Vreuls, werkzaam bij het Heerlense Arbeidsbureau, vanwege 'ziekte van zijn vader' naar Heerlen teruggekeerd.⁸ Samen met Vreuls onderzocht hij mogelijkheden meer studenten te laten repatriëren. Met valse papieren viel bij Duitse instanties veel te bereiken, bleek uit praktijkervaring. Later staakte Vreuls zijn activiteiten wegens een ernstig conflict met de Heerlense verzetsleiding en werd hij door plaatsgenoot L.J.H. Speth opgevolgd.⁹

Vader Constant had zoon Jan bij Jan Willem ('Giel') Berix (1907-1945), kapelaan van de Heerlense Pancratiusparochie, geïntroduceerd.¹⁰ Berix was leider van de afdeling Heerlen van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (L.O.): 'District Mijnstreek'. Samen met verschillende andere

5 gymnasium 1939-1940 van het Bernardinuscollege te Heerlen. Uiterst links: Jan Cornips. Daarnaast, enigszins verscholen, Charlotte van Berckel. Fotoarchief K. Linders

regionale verzetsstrijders werd Berix in juni 1944 in een broederklooster te Weert gearresteerd. In maart 1945 bezweek hij aan zijn ontberingen in concentratiekamp Bergen-Belsen (Duitsland). Hij werd als districtsleider opgevolgd door zijn directe collega kapelaan Jan Keulen (1917-2012).

Jan Cornips speelde een belangrijke leidinggevende rol in het L.O.-district Heerlen, naderhand op provinciaal niveau.¹¹

Kamp Vught

Op 20 april 1944, de dag waarop nazi's de verjaardag van Adolf Hitler (1889-1945) vierden, bezocht de 20-jarige L.O.-koerier Theo Crijns, onder meer betrokken bij verspreiding van het illegale blad *Parool*, wonende aan de Caumerbeeklaan, kennis van Jan Cornips en zijn familie, kapelaan Jan Keulen te Heerlen.¹² Daarna bracht hij nog een pakket distributiebonnen naar de familie Cornips voor een in huize Cornips ondergebracht joods gezin: vader, moeder en dochter. Op weg naar huis, omstreeks 23.00 uur, werd Crijns op de Voskuilenweg door vier Landwachters c.q. geüniformeerde leden van Schutzgruppe Meezenbroek aangehouden. Crijns had allerlei belastende papieren bij zich: adressenboekje, distributiebescheiden, personeelsbewijzen. Hij raakte in paniek en trachtte te vluchten terwijl er op hem geschoten werd. Tevergeefs. Met zijn fiets reed hij in het prikkeldraad van een versperring. Hij raakte aan been en gezicht gewond. Landwachters

brachten Crijns naar het Sint Josephziekenhuis aan de Putgraaf in Heerlen. Daar werd hij behandeld door chirurg en chef de clinique Karel Clemens van Berckel (1892-1944).¹³ Van Berckel, een bekende en gerespecteerde Heerlense notabele, wonende in een villa aan de Welterlaan 42, was ook verzetsman.¹⁴ Hij was op de hoogte van de illegale activiteiten van zijn patiënt. Hij beseftte dat Crijns' arrestatie het plaatselijk verzet in groot gevaar bracht. Van Berckel opereerde Crijns. Vervolgens verbond hij Crijns zodanig dat hij niet meer praten kon. Richard Heinrich Georg Nitsch, 'Sachbearbeiter für Widerstand', de meest beruchte en gevreesde medewerker van de SD ('Sicherheitsdienst') te Maastricht, kwam Crijns de volgende dag al ophalen voor 'verhoor' in zijn hoofdkwartier. Van Berckel weigerde echter Crijns te laten gaan. Vervoer was volstrekt onmogelijk, omdat hij zwaar gewond was, aldus Van Berckel. Nitsch zwichtte voor het krachtdadige optreden van Van Berckel. Vervolgens liet Nitsch Crijns door twee Nederlandse politiemannen – Koevoets en Vervoort – bewaken om ontsnapping te voorkomen. Over enkele dagen zou hij Crijns opnieuw bezoeken. Dan zou hij hem voor 'verhoor' meenemen naar Maastricht. Het plaatselijk verzet bevond zich in een lastig parket. Gevreesd werd dat Crijns tijdens 'verhoor' zou doorslaan, iets wat voor tal van mensen fatale gevolgen zou hebben. Er moest snel ingegrepen worden, hetgeen ook gebeurde: op 24 april werd Crijns door gewapend optreden van G. Bensen en J. Crasborn, leden van de plaatselijke Knokploeg (K.P.), bevrijd.¹⁵ Dit tot grote woede van Nitsch en de zijnen. Crijns' bevrijding zou niet alleen voor de familie Crijns, maar ook voor de familie Bensen, en voor Karel van Berckel verstrekkende gevolgen hebben.¹⁶

Een dag vóór Crijns' bevrijding, op 23 april, liet een politiemann Constant Cornips weten dat zoon Jan zich spoedig bij de Sipo ('Sicherheitspolizei') melden moest. Constant rook onraad. Hij wist wat Crijns overkomen was. Jan werd onmiddellijk gewaarschuwd, verliet Heerlen en dook onder in Nijmegen. De Sipo ving bot. Represaillemaatregelen werden getroffen. In plaats van Jan werd Constant opgepakt, in Maastricht gedetineerd, door de SD 'verhoord' en op 2 september 1944 naar Kamp Vught, een SS-kamp, overgebracht.¹⁷ In dit kamp, destijds onder leiding van de beruchte SS-Sturmbannführer (majoor) Hans Hüttig (1894-1980),¹⁸ zaten Joden, politieke gevangenen, verzetsstrijders, zwervers, zigeuners, Jehova's Getuigen, homoseksuelen, zwarthandelaren en misdadigers. Vrouwen zaten in Vught in een speciaal vrouwenkamp.¹⁹ Kampcommandant Hüttig was niet alleen verantwoordelijk voor de deportatie van Joden vanuit het kamp, maar ook voor de executie van zeker 329 personen op de fusilladeplaats bij het kamp in 1944.²⁰

Ondanks tal van ontberingen bleef Constant zijn mond dichthouden. Enkele dagen later, op 5 september 1944, werd de bijna 49-jarige Cornips samen met tientallen andere Nederlandse verzetsstrijders,²¹ waaronder de op 24 augustus 1944 gearresteerde Heerlense chirurg Karel van Berckel én de op 14 augustus 1944 aangehouden 26-jarige Heerlense handelscorrespondent en verzetsman Wim Rooyackers,²² in Vught door hetzelfde vuurpelo-

Overzicht Kamp Vucht

ton doodgeschoten.²³ Cornips, Van Berckel en Rooyackers behoorden tot de laatst overgebleven groep(en) gevangenen. Enige tijd later, op 17 september 1944, werd Heerlen door militairen van de Old Hickory Divisie bevrijd. Op 27 oktober 1944 stonden de geallieerden voor een volstrekt verlaten Kamp Vught: er viel niemand meer te bevrijden.²⁴

Na WOII bleven in Kamp Vught nog een aantal jaren oorlogsmisdadigers en collaborateurs vastzitten. Vanaf 1951 woonden op een deel van het voormalig kampterrein, in 'woonoord Lunetten', Zuid-Molukkers: gewezen KNIL-militairen en hun gezinnen. Tegenwoordig is op een deel van het terrein van het voormalige Kamp Vught het Nationaal Monument Kamp Vught gevestigd.

Onzekerheid en herdenking

Over het lot van Constant Cornips en Karel van Berckel bestond lange tijd onzekerheid. Langzamerhand drong het vermoeden door dat zij overleden waren.

Via het Rode Kruis bereikte het gezin Cornips op 14 oktober 1946 het bericht dat Constant op 5 september gefusilleerd was. Op 18 oktober werd zijn naam ingeschreven in het overlijdensregister van de gemeente Heerlen. Op 22 oktober 1946 om 10.00 uur vond een Requiemmis plaats in de parochiekerk van de Verschijning van de H. Maagd te Molenberg-Heerlen.²⁵ De Armenraad van Heerlen ondersteunde de familie, ook financieel, als blijk van waardering voor persoon en werk van Constant Cornips.²⁶ Ook de Reclasseringsafdeling Heerlen liet zich niet onbetuigd. Op 23 november 1946 bedankte de familie Cornips via een krantenbericht 'voor de zeer vele blijken van medeleven, betoond bij het ontvangen van 't bericht, betreffende het fusileeren van onzen lieven echtgenoot en vader.'²⁷ Postuum werd

Constant Cornips het Verzetsherdenkingskruis toegekend, een nationale onderscheiding.²⁸ Door de Nederlandse Katholieke Kerk wordt hij, evenals Karel van Berckel en tal van andere omgekomen katholieke - mannelijke en vrouwelijke - verzetsstrijders, 'getuige voor Christus' genoemd. Evenals andere 'bloedgetuigen' zou hij 'hedendaagse gelovigen helpen te blijven geloven dat Gods kracht daadwerkelijk in onze zwakheid tot ontplooiing kan komen en dat het God zelf is die onze broosheid sterk kan maken om te blijven getuigen in geloof, hoop en liefde', aldus de bisschoppen van Nederland.²⁹

Jan Cornips

Evenals Theo Crijns overleefde Jan Cornips de Duitse bezetting. Hij pakte zijn studie aan de Katholieke Economische Hogeschool Tilburg weer op en slaagde in 1949 voor het doctoralexamen sociale en economische studies. Jan werd onder meer directeur van de Stichting Bijzondere Sociale Zorg te Maastricht.³⁰ Evenals zijn vader ontpopte hij zich als sociaal pionier. Op zaterdag 12 september 1981 ontving hij – samen met zeventien andere Maastrichtenaren – het verzetsherdenkingskruis als erkenning voor moed en lijden uit handen van toenmalig burgemeester mr. A. Baeten.³¹ Eind september 1981 ging hij als directeur van het Stedelijk Instituut voor Sociaal Werk Maastricht met vervroegd pensioen. Hij werd als pionier van het Maastrichts welzijnswerk gehuldigd.³² Op 27 oktober 1987 is hij onverwacht overleden. Hij was getrouwd met Renée van de Weyer en had (klein)kinderen.³³ In 2011 had Koos Linders, eindredacteur van het *Het Land van Herle*, telefonisch contact met mevrouw Cornips-Van de Weyer. Van het verzet in Heerlen wist ze zich weinig of niets meer te herinneren, aldus Linders.³⁴

Theo Crijns werd meester in de rechten, trouwde, was als adjunct-directeur sociale en personeelszaken werkzaam bij de mijn Laura en Vereeniging te Eygelshoven, oefende toezicht uit op mijnkamp Julia – interneringskamp voor gewezen NSB'ers en andere 'foute Nederlanders' – en is thans nog in leven.³⁵

* Marcel Krutzen is reclasseringswerker, amateur-historicus en publicist.

Noten:

1. *Limburgsch Dagblad*, 19 oktober 1946. P. Hamans (eindredactie), *Getuigen voor Christus. Rooms-katholieke bloedgetuigen uit Nederland in de twintigste eeuw* [Den Bosch 2008], 97-102.
2. Sinds 1 januari 1982 valt Berg en Terblijt onder de gemeente Valkenburg aan de Geul.
3. De Armenraad voor Heerlen en omstreken, later Sociale Raad voor de Mijnstreek, werd ingesteld bij Koninklijk Besluit van 27 april 1915 naar aanleiding van de Armenwet 1912 en het door de toenmalige Burgemeester van Heerlen, mr. M.A.M. Waszink, genomen initiatief in januari 1914. De installatievergadering vond plaats op 4 augustus 1915. Door invoering van de Bijstandswet op 1 januari 1965 werd de Raad in 1965 opgeheven.
4. Marcel Krutzen, *Reclasseringswerk in de Oostelijke Mijnstreek. De Rooms-Katholieke Reclasseringsvereniging, afdeling Heerlen in 1920*. In: *Land van Herle*, 2010-1, 1-11.
5. *Limburgsch Dagblad*, 28 september 1942. *Limburgsch Dagblad*, 2 oktober 1942.

6. P. Hamans, a.w., 99.
7. Jan Cornips slaagde in 1941 voor het gymnasium. Zie: *Limburger Koerier*, 17 juni 1941.
8. Jos Hoogeveen, 'Eveneens voor de goede orde.' *Heerlen in oorlogstijd 1940-1945* [Heerlen 1984], 105.
9. A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front. Geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* [Leeuwarden/Mechelen 1944], 523-525.
10. P. Hamans, a.w., 151-157. Jos Krüll, Karin Leers, Roelof Braad, *Dorpsfiguren, ereburgers en notabelen. Het Stadsarchief over inwoners van het 2000-jarige Heerlen* [Heerlen 1998], 185-188.
11. A.P.M. Cammaert, a.w., 656 e.v.
12. Theo Crijns had eindexamen gymnasium gedaan aan het Bernardinuscollege. Kapelaan Berix had zijn ouders – Frits Crijns en Marieke Cals – gevraagd of hij verzetskoerier mocht worden. Theo verrichtte (verzets)werk in de Domaniale mijn (Kerkrade) en beschikte over een 'Ausweis'.
13. P. Hamans, a.w., 92-98. Vgl. het artikel van Lodewijk Crijns over dr. Karel van Berckel in dit nummer van Het Land van Herle.
14. Ook zijn dochter Charlotte, de eerste studente aan het Bernardinuscollege te Heerlen, was actief in het verzet. Ze bood onder meer onderdak aan joden en piloten. Charlotte werd bij Perpignan, aan de Spaanse grens, aangehouden en kwam in het vrouwenkamp Ravensbrück terecht, maar wist te ontsnappen. Voor haar verzetswerk ontving ze verschillende onderscheidingen. Haar memoires *Je vis en espoir* (2004) worden in het eerste nummer van *Het Land van Herle* 2011 besproken. Zie: *Bernardinuscollege 100 jaar (1913-2013)*: www.bernardinus.nl/.../4097_223796_DrSm_BC_leporello_A5_web_gezien op 3 november 2012. In het *Limburgs Dagblad* van 30 september 2011 wijdt Claire van Dyck een uitgebreid artikel aan haar.
15. A.P.M. Cammaert, a.w., 662 e.v. Over de bevrijding van Theo Crijns is een uitgebreid artikel verschenen in: *Dagblad De Limburger* (DDL), 23 november 2011. In dit artikel komen Theo Crijns en de kinderen van politiemann Vervoort aan het woord.
16. Naar aanleiding van deze ontsnapping werden leden van de families Bensen en Crijns gearresteerd, verhoord en naar de kampen Amersfoort en Vught overgebracht. Ze zouden de oorlog overleven. Later werd ook chirurg Karel van Berckel gearresteerd en verhoord. In eerste instantie werd hij op vrije voeten gesteld. Op 24 augustus werd hij opnieuw gearresteerd en verhoord. Vanuit Maastricht werd hij vervolgens naar kamp Vught overgebracht.
17. Nationaal Monument Kamp Vught: www.nmkampvught.nl, gezien op 3 november 2012.
18. Hans Hüttig was lid van SS-divisie 'Totenkopf' en had in verschillende grote concentratiekampen 'gewerkt', onder andere in Buchenwald. Zie: nl.wikipedia.org/wiki/**Hans_Hüttig**, gezien op 3 november 2012.
19. <http://www.tweede-wereldoorlog.org/kampvught.html>, gezien op 3 november 2012.
20. <http://www.go2war2.nl/artikel/1390/Kamp-Vught.htm?page=8>, gezien op 3 november 2012.
21. In totaal werden er 59 personen geëxecuteerd. Men spreekt van de 'Deppner-executies', vernoemd naar Erich Deppner, een Duitse SS-officier. Hij liet in 1944 450 Nederlandse verzetsstrijders executeren.
22. *Limburgsch Dagblad*, 21 februari 1948. Knokploeglid Wim Rooyackers werkte onder meer samen met verzetsvrouw Antje Bensen-Offermans (1902-1970), een in Heerlen en omgeving zeer bekende en gerespecteerde vroedvrouw. Toen ze samen in een auto onderweg waren, werden ze door een vijandige patrouille aangehouden. Beiden werden lange tijd verhoord in het hoofdkwartier van de Sicherheitsdienst aan de Wilhelminasingel te Maastricht. Vervolgens werden beiden in hechtenis genomen. Bij een overval op het Huis van Bewaring te Maastricht werd Antje bevrijd, Wim niet. Hij belandde in Vught.
23. <http://www.nmkampvught.nl/index.php?id=949>, gezien op 3 november 2012.
24. Jeroen van den Eijnde, *Konzentrationslager Herzogenbusch. Den Bosch en Kamp Vught* [Den Bosch 2002], p. 45. Digitale versie: bosschebladen.nl/media/pdf/2002-2Eijnde.pdf.
25. *Limburgsch Dagblad*, 14 oktober 1946.
26. G. Hustinx, hoofdarmbezoeker en secretaris van de Armenraad, volgde Cornips op als bureauchef.
27. *Limburgsch Dagblad*, 23 november 1946.
28. Informatie per email d.d. 5 november van drs. R.C.C. Pottkamp, medewerker NIOD.
29. P. Hamans, a.w., Voorwoord bisschoppen van Nederland.
30. *Limburgsch Dagblad*, 18 december 1953.
31. *Limburgsch Dagblad*, 14 september 1981.
32. *Limburgsch Dagblad*, 1 oktober 1981.
33. *Limburgsch Dagblad*, 29 oktober 1987.
34. E-mail van Koos Linders aan auteur d.d. zaterdag 8 december 2012.
35. Marcel Krutzen, 'Over strafkampen voor 'foute Nederlanders' en het mijnkamp Julia te Eygelshoven [1947-1957]', in: *LvH* [2010,4], 158-159.

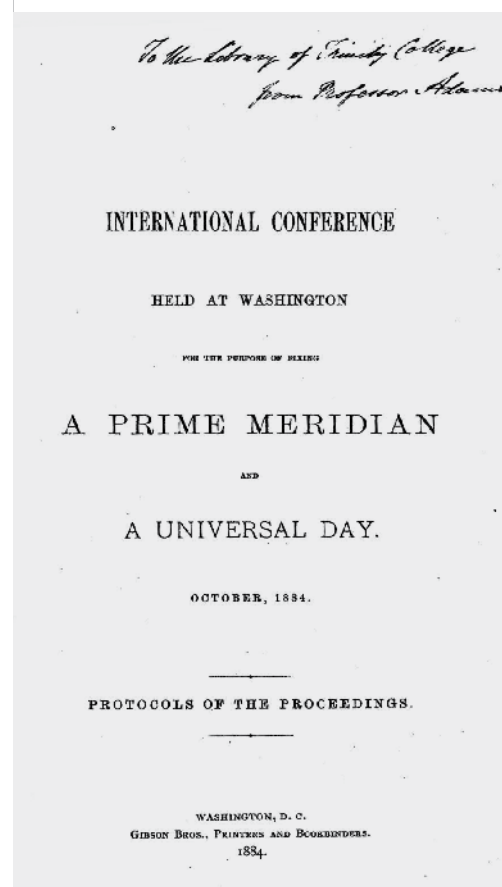
ZOMERTIJD

Door Hans Heltzel*

Ieder jaar opnieuw worden bij het begin van de zomertijd klokken en horloges een uur vooruit gezet: 2 uur in de nacht wordt 3 uur. Het lijkt dan alsof de zon een uur later onder gaat. De nachtverlichting kan daarom een uur later aangezet worden, hetgeen voor energiebesparing zorgt. Die eerste nacht is een uur korter en kan bij sommige mensen tot biologische ontregeling leiden. Een uur verschil in tijd heeft, bijvoorbeeld voor het internationale vliegverkeer en speculeren op mondiaal terrein, verstrekkende gevolgen. Een uur vroeger of een uur later zorgt voor een verschil in de stand van de sterren, maan en planeten en kan hierdoor een horoscoop onbetrouwbaar maken. Vandaar dat tijdsverschillen duidelijk afgesproken en gedocumenteerd zijn en de zomertijd in verschillende landen tegelijkertijd ingevoerd wordt. Wat een verschil is dat, met iets meer dan een eeuw geleden.

In Washington werd in oktober 1884 een conferentie gehouden, waarheen ook Nederland een afgevaardigde had gestuurd.¹ De aanwezigen verdeelden de wereld in 24 zones en gingen uit van de nul-meridiaan, een denkbeeldige lijn die van de noord- naar de zuidpool en over het Royal Observatory te Greenwich loopt (vlakbij Londen; de hoofdstad van het Britse Rijk met toentertijd kolonies over de hele wereld). Het gebied 7,5 graad oostwaarts en 7,5 graad westwaarts van deze nul-meridiaan vormt één van de 24 door deze conferentie vastgelegde zones. De zon op haar hoogste stand passeert dit gebied in één uur tijd. De in dit gebied afgesproken tijd heet sindsdien Greenwich Mean Time (GMT) oftewel de West Europese Tijd. Afgesproken werd dat alle klokken in de 23 andere zones hiernaar afgesteld zouden worden.

Verschillende landen hielden zich aan de gemaakte afspraken, maar in Nederland kreeg men dat blijkbaar niet landelijk geregeld. De verschillende gemeentes bleven voor wat betreft het middaguur vasthouden aan het moment waarop de zon haar hoogste stand bereikte boven het belangrijkste gebouw in die gemeente. Soms waren er in één gemeente meerdere claims voor die titel van belangrijkste gebouw. En soms was de tijdsbepaling van een plaats in de keuze voor een gebouw willekeurig. Voor Amsterdam gold de Westertoren als het gebouw van het middaguur. Hier was het 19 minuten en 32 seconden eerder middag dan in de tijdzone van

Greenwich (waar de GMT heerste), waar Nederland volgens de ook door de Nederlandse afgevaardigde onderschreven afspraken van de conferentie in Washington onder viel.

In 1908 besloot men in heel Nederland dezelfde tijd aan te houden² en in 1909 verzette men de klokken naar de Amsterdamse Tijd.³ In 1937 werd dat tijdsverschil met Greenwich een beetje minder willekeurig gemaakt door een tijdsverschil van precies 20 minuten af te spreken: vanaf 1 juli van dat jaar werd de 5 graden-meridiaan aangehouden om het middaguur te bepalen.⁴ Men sprak sinds 1937 niet meer over Amsterdamse Tijd, maar Loenense of Gorinchemse Tijd. Want de 5 graden-meridiaan, gezien op een landkaart, loopt over Loenen en ook over Gorinchem.

Deze bepaling van het middaguur zorgde enkel in de winter voor meer duidelijkheid, omdat in Nederland al in 1916 de zomertijd ingevoerd was (deze werd pas in 1918 wettelijk vastgelegd).⁵ Met duidelijke afspraken kon verwarring voorkomen worden. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was de chaos echter groot, ook in ogenschijnlijk kleine kwesties.

Op 9 mei 1940, om 13:45 uur, werd in het Oorlogsdagboek van de Duitse 18e divisie infanterie de volgende code genoteerd: "HINDENBURG 100535".⁶ De X-Zeit, wat stond voor de aanvalstijd voor Fall Gelb, oftewel de oorlog in het westen, was vastgelegd op 05:35 uur op de 10e van die maand. Deze divisie kwam die 10e mei 1940 onder andere door Hoensbroek en zag op verschillende kerkklokken een verschil met 'hun' tijd van 1 uur en 40 minuten. Sinds kort voor het begin van de 20e eeuw hadden onze oosterburen immers de Centraal Europese Tijd (CET) op hun klokwerken staan, algemeen aangegeven als GMT+1. En sinds 1 april 1940 gold daar zelfs GMT+2 vanwege de invoering van de zomertijd.⁷ Dit alles in perfecte overeenstemming met de uitkomsten van de eerder genoemde conferentie te Washington.

Tag	Uhrzeit	Darstellung der Ereignisse
9.5.40	13 ⁴⁵	Empfang IV. A. K. Schrift aus: Hindenburg 100535" Dauert oft die Fall gelb befehlen!
14.10	-	Hindenburg 100535 = H. 18. Stand -

Kriegstagebuch-ID-18_Kode-Hindenburg. Foto: auteur

Om de aanval op België zonder veel oponthoud te kunnen beginnen, moesten de Duitse soldaten de bruggen over het Julianakanaal onbeschadigd veroveren. Ter verhoging van het element van verrassing naderden de overvallers ongeveer op het moment van de X-Zeit (tegen 04:00 Loenense Tijd) de brug bij Stein. Om verrassing op verrassing te stapelen hadden de overvallers Nederlandse uniformen aangetrokken over hun eigen Duitse uniformen. Een vuurgevecht ontstond en H. Penders, een burger uit Hoensbroek, verloor hierbij het leven. Hij was op weg naar zijn werk in een steen-

Alle klokken vooruit: 1 uur en 40 minuten.

Het A.N.P. meldde gisteren officieel:

OP bevel van het Oppercommando van de Duitse bezettingstroepen wordt met onmiddellijke inwerkingtreding bekendgemaakt, dat tot nader order in geheel Nederland de bevolking dezelfde verduisteringsmaatregelen moet treffen als reeds gedurende de afgelopen dagen van kracht geweest zijn.

Ten einde gedurende de volgende dagen de gevolgen van deze maatregelen zoo gering mogelijk te doen zijn wordt verder bepaald, dat nog hedennacht om 24 uur in Nederland dezelfde tijd (zomertijd) als in Duitschland wordt ingevoerd. Daarom moeten alle klokken om 24 uur zóó gezet worden, dat zij 1.40 aanwijzen.

Het bovenstaande besluit heeft tegelijkertijd gunstige economische gevolgen, daar bijna twee uren daglicht voor den avond gewonnen worden.

Bericht uit De Courant Het nieuws van den dag van 16 mei 1940.

kolenmijn in België.⁸ Op 6 juni 1940 werd een overlidensakte, aan de hand van een schrijven van de gemeente Stein van een dag eerder, opgemaakt te Hoensbroek. Hier werd 05:00 uur genoemd als het tijdstip van zijn dood. Duurde het vuurgevecht daadwerkelijk bijna een uur?

Dat hoeft niet het geval te zijn, want op 15 mei 1940 gaf het Algemeen Nederlands Persbureau (het ANP) rond half tien 's avonds een melding door, betreffende een bevel van de Duitse bezetter over de invoering van de zomertijd: om middernacht van de 15e op de 16e mei moesten de klokken verzet worden van 00:00 naar 01:40 uur. Deze mededeling was pas achteraf in de dagbladen te lezen en menigeen kwam hierdoor bijna twee uur te laat op zijn werk.⁹ Men noemde deze nieuwe tijd de Duitse tijd (= Midden Europese Tijd + een uur zomertijd), onder andere omdat de Nederlandse regering het omschakelen naar de zomertijd pas voorgeschreven had in de nacht van 18 op 19 mei.¹⁰ Ging de ambtenaar van de burgerlijke stand te Stein uit van die nieuwe tijd, dan duurde het vuurgevecht ongeveer 40 minuten. Andersom kan deze ambtenaar van de gemeente Stein vol chauvinisme gezeten hebben en gaf ongeveer 04:00 + 1 uur zomertijd als tijdstip van overliden aan de gemeente Hoensbroek door. Hoe het ook zij, het blijft een vraagteken.

Een uur tijdsverschil kan ook op andere toepassingen een groot verschil betekenen. Zo ook tijdens de bevrijding van Nederlands Limburg ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Zowel de Geallieerde als de Duitse legers in het westen van Europa hielden de zomertijd aan, maar gingen van een andere tijdzone uit: de Geallieerden van de GMT; de Duitsers van de CET. En toch liepen hun klokken gelijk.

dergleichen bleiben bei der Ermittlung des Gesamtbruttoverdienstes außer Ansatz. Krankheitstage des Gefolgschaftsmitgliedes und Arbeitstage, für die das Gefolgschaftsmitglied infolge Freistellung von der Arbeit, Arbeitsunterbrechung oder aus einem sonstigen Grunde keinen Lohn erhalten hat, werden von der Teilungszahl 100 abgezogen, nicht dagegen pflichtwidrig versäumte Arbeitstage.

(3) Wird der Urlaub vor Ablauf einer viermonatigen Tätigkeit im Betriebe gegeben, so kann der Gesamtbruttoverdienst der vollen Beschäftigungsmonate und eine entsprechend verminderte Teilungszahl der Berechnung zu Grunde gelegt werden.

(4) Wird der Urlaub in mehreren Abschnitten genommen, so kann die für den ersten Abschnitt erfolgte Berechnung der Urlaubsvergütung für jeden Urlaubstag auch der Berechnung der Urlaubsvergütung für die übrigen Abschnitte zu Grunde gelegt werden.

Berlin, den 2. September 1944.

Der Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz
Sauckel

Verordnung über die Wiedereinführung der Normalzeit im Winter 1944/45.

Vom 4. September 1944.

Der Ministerrat für die Reichsverteidigung verordnet mit Gesetzeskraft:

§ 1

(1) Die durch § 1 der Verordnung über die Einführung der Sommerzeit vom 23. Januar 1940 (Reichsgesetzbl. I S. 232) bestimmte Zeitrechnung endet am 2. Oktober 1944 vormittags um 3 Uhr. Zu diesem Zeitpunkt werden die öffentlichen Uhren um eine Stunde, d. h. von 3 Uhr auf 2 Uhr, zurückgestellt.

(2) Von der am 2. Oktober 1944 doppelt erscheinenden Stunde von 2 bis 3 Uhr vormittags wird die erste Stunde als 2 A, 2 A 1 Minute usw. bis 2 A 59 Minuten, die zweite als 2 B, 2 B 1 Minute usw. bis 2 B 59 Minuten, bezeichnet.

Berlin, den 4. September 1944.

Der Vorsitzende
des Ministerrats für die Reichsverteidigung

Göring
Reichsmarschall

Der Generalbevollmächtigte für die Reichsverwaltung

In Vertretung
Dr. Stuckart

Der Reichsminister und Chef der Reichskanzlei

Dr. Lammers

Herausgegeben vom Reichsministerium des Innern — Verlag: Reichsverlagsamt — Druck: Reichsdruckerei

§ 8

Ausnahmen

Der Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz kann im Verwaltungswege in begründeten Fällen Ausnahmen zulassen oder eine abweichende Regelung treffen.

§ 9

Schlußbestimmungen

(1) Diese Anordnung tritt mit dem Beginn des Lohnabrechnungszeitraums in Kraft, der dem 30. September 1944 folgt. Der Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz bestimmt den Tag ihres Außerkrafttretens.

(2) Soweit Bestimmungen oder Vereinbarungen mit dieser Anordnung nicht in Einklang stehen, finden sie für die Geltungsdauer dieser Anordnung keine Anwendung.

In Groot Britannië stonden de klokken tijdens de Tweede Wereldoorlog het hele jaar door één uur vooruit en gedurende dat deel van het jaar, waarin men de zomertijd aanhield stonden de klokken zelfs twee uur vooruit: Double British Summer Time noemde men dat: GMT+2.¹¹ Ook de soldaten van het Amerikaanse leger hanteerden deze tijd. Duitsland hield een zomertijd aan van één uur: CET+1, wat gelijk is aan GMT+2. Bijna het hele jaar gaven alle klokken in de westelijke helft van Europa dezelfde tijd aan.

In 1944 was de zomertijd in Duitsland en in de bezette gebieden op 2 oktober voorbij.¹² Gedurende bijna twee weken had men in grote delen van Zuid-Limburg te maken gehad met fronten en de bijbehorende gewelddadigheden en bovendien ook nog een uur verschil in tijd tussen de strijdende eenheden. Want de westelijke Geallieerden waren twee weken eerder overgegaan tot de enkele British Summer Time:¹³ in het G-3 Journal van de 2nd Armored Division stond op 16 september 1944 onder nummer 1175 genoteerd: "As of 170300B Sept will be changed to 0200A." Bij een onduidelijke afspraak over de bedoelde tijd kon dit uur verschil verstrekkende gevolgen hebben. Dat blijkt uit het verhaal over de derde evacuatie in september 1944 uit Kerkrade.

Op 25 september 1944 werden meer dan 30.000 mensen van het oostelijk deel van de stad Kerkrade geëvacueerd van bezet naar bevrijd gebied. Vanwege beschietingen op de stad en omgeving werden de dag erop zieken en gewonden en hun verzorgend en medisch personeel uit het ziekenhuis naar bevrijd gebied gebracht.¹⁴ Dit waren ongeveer 300 mensen. Officieel waren in de stad alleen nog aanwezig een 200-tal mensen in Rolduc: voornamelijk zieken en ouden van dagen.¹⁵ Ook daar besloot men tot evacuatie over te gaan en op 27 september werd aan het Rode Kruis sectie Spekholzerheide gevraagd hierbij te helpen. Vrijwillig ging de hele sectie van bevrijd naar bezet gebied. Een staakt het vuren was afgesproken voor de tijd tussen 14:00 en 17:00 uur. Deze tocht ging dwars door het frontgebied en moest te voet gemaakt worden. Drie uur bleek nogal weinig te zijn.

De groep evacuees bevond zich om 17:00 uur in de wijk Mùcherveld op weg naar de spoorovergang bij het station. Achter hen sloeg een granaat in in de voorgevel van het pand van Bazaar Wijnen en kort daarop vloog een heel salvo over de geschrokken groep. Slechts een enkeling raakte hierbij gewond en niet veel later bereikten zij allen bevrijd gebied. "Door het uur tijdsverschil dat de Amerikanen hanteren, was de vrijgeleide voor hun een uur eerder voorbij en de missie van het Rode Kruis bijna mislukt."¹⁶

* Hans Heltzel bestudeert als amateur-historicus vooral de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

De spoordijk, grens tussen Oost en West

Deel 2

KERKRADE – in de eerste week na de komst van de geallieerden bleef het spannen. De Amerikanen kwamen geen stap vooruit richting oosten; de Duitsers hadden ook geen kracht meer om beslissend terug te slaan. In de vuurpauzes kwamen evacuees terug naar Kerkrade-West, die na de nodige voltreffers de Rode Kruismensen handenvol werk bezorgden. De pikdonkere nachten moesten worden gebruikt om de zwaargewonden naar Heerlen te brengen. De voedselvoorziening begon te haperen en men beseftte dat de toestand in Kerkrade nog erger moest zijn.

Dan brengen de Amerikanen nog meer en nog zwaarder geschut in stelling om een beslissing te kunnen forceren. En op 25 september, terwijl een druilerige regen gestaag neervalt, trekken de evacuees uit 'Oost' Spekholzerheide binnen. Ze zijn blij dat ze daarginds uit de komende hel zijn weggetrokken. Blij ook dat ze voor het eerst onze bevrijders zien. Maar dan ook weer bezorgd voor havel en goed dat ze hebben moeten achterlaten", schreef H. Wilms, zelf lid van de Rode Kruissectie in Kerkrade-West toen in zijn dagboek.

Stoet

's Nachts werd iedereen wakker gehouden door het kanongebulder. „We horen talrijke granaten ontplof-

● De moedige Rode Kruissectie van Kerkrade. Op de achterste rij de Nederlanders met tweede van rechts H. Wilms (de verteller van dit verhaal) zelf. Op de eerste rij doktoren en helpers van het Amerikaanse lger.

fen, maar gelukkig niet in de bebouwde kom, zodat we niet hoeven uit te rukken. Het is weer 10 uur in de ochtend als we verrast worden door een nog treuriger stoet dan gisteren! Het St. Jozefziekenhuis in Kerkrade oost is in de nacht door niet minder dan elf voltreffers geraakt. Het is dan ook niet verantwoord de patiënten en het medisch personeel nog langer daar te laten. Er is geen vervoer. Ten einde raad besluit men ze met ziekenbed en al te vervoeren en met dit rollend bedmateriaal, soms met twee patiënten in een bed, en stotend met die kleine wieljies over het wegdek bereiken ze hier het noodziekenhuis in een aanhoudende druilerige re-

gen". In het noodhospitaal werden de patiënten verzorgd en na een versterking verder op transport gesteld naar het Heerlense ziekenhuis en, toen dat propvol zat, naar het St. Claragesticht.

Helden

Op 27 september wordt de Rode Kruissectie in het noodhospitaal geschokt door het bericht dat in het oude Rolduc nog zieken en ouden van dagen achter zijn gebleven. En voor die mensen wordt het ergste gevreesd omdat er al zeven voltreffers zijn ingeslagen. Op de Rode Kruismensen wordt het beroep gedaan de mensen uit Rolduc in vei-

wijzen de Duitse soldaten erop dat de auto's niet verder door kunnen, omdat de straat tot aan 'Bazaar Wijnens' versperd is met landmijnen. „Met brancards en bedden gaat de tocht te voet verder. Overal ligt puin waardoor we moeilijk vooruit komen. Panden staan in brand, alles is hier als uitgestorven. Veel huizen hebben voltreffers gekregen". De tijd dringt echter, het vrijgeleide duurt maar drie uur. In Rolduc vindt de sectie zieken, ouden van dagen en zusters die reikhalzend naar de komst van de Rode Kruismensen uitkijken. Dan blijken de zes brancards en vier rijdende bedden voor de zestien liggende patiënten niet voldoende!

Op het nippertje

De inmiddels aan het improviseren gewende Rode Kruis'ers' maken de bespannen bagagewagen leeg voor drie patiënten; een vierde mag naast de voerran op de bok, terwijl nummers vijf en zes op een handwagen worden gelegd. Alleen de zusters zijn op de hoogte van het feit dat het vrijgeleide om vijf uur afloopt en zij manen de lopende evacuees telkens voorzichtig tot spoed. „Zusters in hun witte schorten, hier en daar een Rode Kruisvlag in de stoet, de achter elkaar volgende brancards, de verspreid liggende hoopjes aarde die landmijnen markeren en een paar Duitse soldaten die tegen een kazemat leunen is het beeld als we op het einde van de straat onze auto's zien staan", zo staat in het dagboek. „Dan opeens horen we een bekend geluid en huilend slaat achter ons een granaat, in de voorgevel van Wijnens Bazaar". Als een volgende salvo granaten overgiert, ligt de heile stoet al plat op de grond. „Zusters liggen radeloos op de knieën te bidden. De patiënten zijn sul van schrik of schreeuwen om hulp". Zo goed en kwaad als het gaat slaagt men er toch in de zieken en ouden van dagen in de auto's te krijgen en vervolgens gaat het in vliegende vaart naar het noodhospitaal in Spekholzerheide. Wonder boven wonder zijn slechts twee leden van de sectie licht gewond geraakt. Door het uur tijdsverschil dat de Amerikanen hanteren, was de vrijgeleide voor hun een uur eerder voorbij en de missie van het Rode Kruis bijna misluk!

De eerste tegenslag ontmoetten de redders al bij de spoorwegovergang bij het station Kerkrade. Daar

Noten:

1. De protocollen van de *International Conference held at Washington for the purpose of fixing a prime meridian and a universal day, october, 1884.*
2. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* (hierna *Staatsblad* genoemd) 1908, nummer 236.
3. *Staatsblad* 1909, nummer 336.
4. *Staatsblad* 1937, nummer 82, bijvoegsel. Deze beslissing was gebaseerd op een rondschrijven van de Minister van Binnenlandse Zaken van 17 maart 1937.
5. *Staatsblad* 1918, nummer 165.
6. *Kriegstagebuch* 18. Infanteriedivision.
7. *Deutsches Reichsgesetzblatt* 1940, Teil I, 232.
8. Onderzoekresultaten van J.A.A. van den Berg en auteur dezes.
9. Artikel uit de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 16 mei 1940: De zomertijd.
10. Artikel uit de *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 14 mei 1940: Zomertijd.
11. Op 4 april 1941 werd bepaald dat deze voor het eerst inging op de dag na de eerste zaterdag in mei van dat jaar.
12. *Deutsches Reichsgesetzblatt* 1944, Teil I, 198.
13. Aanvulling op de wet: "Defence (Summer Time) Regulations, 1939", dd. 10 augustus 1944, waarbij het einde van de zomertijd in 1944 vastgelegd werd op de dag na de derde zaterdag in september.
14. Redactieteam van de stichting "Herdenking evacuatie", *Kerkrade evacueert*, Kerkrade, 2004, 59.
15. 30th US Infantry Division G2 *Periodic Report* No. 101.
16. *Limburgs Dagblad* 30 augustus 1984: "De spoordijk, grens tussen Oost en West" deel 2: een gesprek met en citaten uit het dagboek van H. Wilms.

VOLGNUMMER	Dagteekening		FAMILIENAAM. (Familienaam der vrouw.)	VOORNAMEN. (Voluit geschreven.)	Betrekking van elken persoon tot het Hoofd van het huisgezin. (Niet te verwarren voor afzonderlijk levenden.)	Dagteekening		Geboorteplaats. (Met aanwijzing der provincie voor inboor- lingen, van het land voor vreemdelingen.)	Burgerlijke Stand. O. (ongehuwd.) H. (gehuwd.) W. (weduwenstaat.) S. (gescheiden v. echt.)
	en JAAR	der Inschrijving.				J A A R	der Geboorte.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
X	18.7.1921	Sporck	Humbertus, Wilh. ab.	Hofst. 4.7.92	Wittem	KW. 5.11.17			
X		Ubachs	Johanna Margaretha Gerardina	10-6-'91	Meerssen				
X		Sporck	Mathias Hubertus ab.	23.3.19	Wittem	1-1 O.			
X			Gerardus Hubertus ab.	2-4-'21		1-1 O.			
X	10.8.22		Caspar Antoine m. loon	10.8.22	Heerlen				
X	16.10.23		Maria Alphonsine Gerardina	16.10.23					
X	12.12.25		Antoinette Josephine	12.12.25					
X	17.9.27		Louis Gerardus m. loon	17.9.27					

RIDDERKRUISDRAGER CASPAR ANTOINE SPORCK (1922-1945) EEN HEERLENSE SS'ER AAN HET OOSTFRONT

Door Marcel Krutzen*

De meeste vrijwilligers voor de Waffen-SS kwamen uit Nederland: meer dan 25.000.¹ Eén van hen was Caspar (Casper) Sporck, een geboortige Heerlenaar. Voor veel mensen is hij een volstrekt onbekende figuur, echter niet voor neonazi's. Door hen werd en wordt hij als Ridderkruisdrager vereerd.² Dit artikel is een poging zijn levensloop te reconstrueren.³

Het gezin

Hubertus (Hubert) Wilhelm Sporck, rooms-katholiek, werd op 4 juli 1892 te Wittem geboren.⁴ Op 11 mei 1918 trad hij in Meerssen in het huwelijk met Johanna Margaretha Gerardina Ubachs, geboren te Meerssen op 10 juni 1893.⁵ Het echtpaar woonde in Wittem.

Daar werd hun eerste kind, Mathias Hubertus, op 23 maart 1919 geboren. Hun tweede zoon, Gerardus Hubertus, werd op 2 juli 1921 geboren. Op 18 juli 1921 vestigde het gezin Sporck zich in Heerlen. En wel aan de Keekstraat 9, een straat in of nabij het centrum van Heerlerheide. Volgens gemeentelijke informatie woonde H. Sporck, rund- en varkensslager, op dit adres.⁶ Vader Sporck was dus slager. Ook woonde op dit adres J.W. Speth, een bakker.

Op 10 augustus 1922 werd onze hoofdpersoon, Caspar Antoine, in Heerlen geboren.

Ongeveer één jaar later, op 16 oktober 1923, werd Maria Alphonsine Gerardina geboren, de eerste dochter. Tijdens WO II woonde en werkte ze als verpleegster in het *Knappschafts Krankenhaus* te Hohenmölsen (Duitsland). Op 27 april 1944 overleed ze in Hohenmölsen.⁷

Enkele dagen na de geboorte van Maria, op 24 oktober, verhuisde het gezin Sporck van Keekstraat 9 naar Keekstraat 15. Op dit adres was Rund-, Kalfs- en Varkensslagerij H.W. Sporck-Ubachs gevestigd, aldus een krantenadvertentie.⁸

Op 12 december 1925 werd dochter Antoinette Josephine geboren. Het jaar 1927 was een rampjaar voor het gezin Sporck. Op 17 september 1927 werd zoon Louis Gerardus geboren. Enkele weken later, op 5 oktober, overleed moeder Sporck op 34-jarige leeftijd in het ziekenhuis te Heerlen, naar alle waarschijnlijkheid ten gevolge van complicaties tijdens de bevalling. De kleine Louis Gerardus stierf enkele dagen later. Caspar was toen vijf jaar oud.

Tweede huwelijk

Vader Sporck bleef met vijf kleine kinderen achter. Als alleenstaande en als kostwinnaar zal hij met tal van zorgen en problemen geconfronteerd zijn: psychische, pedagogische en financiële moeilijkheden.

Op 8 februari 1928 verhuisden de kinderen Sporck naar verschillende adressen in Wittem, Maastricht en La Calamine (België), blijkt uit het gezinsblad Sporck van de gemeente Heerlen. Vermoedelijk werden de kinderen tijdelijk bij familieleden of gastouders ondergebracht. Hoe dan ook, het gezin Sporck viel uiteen. Een drama, lijkt mij.

Op 22 november 1928 werd Slagerij Sporck-Ubachs failliet verklaard bij vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Maastricht. Mr. R. van Oppen uit Heerlen was curator.⁹

Op 3 mei 1929, ongeveer anderhalf jaar na het overlijden van zijn eerste vrouw, hertrouwde vader Sporck te Maastricht met Elisabeth Carolina (Lies) Bonnemayers,¹⁰ geboren op 15 oktober 1895 te Sint Pieter, toentertijd nog een zelfstandige gemeente, in 1920 aan de gemeente Maastricht toegevoegd. Zodoende ontstond een nieuw gezin. Het toenmalige beroep van Sporck was handelsreiziger.¹¹

Op 13 mei 1929 vestigde vader Sporck zich in Schaesberg, aldus vernoemd gezinsblad. Waarom hij juist daar ging wonen is mij niet bekend. Vanwege de werkgelegenheid? Of waren er andere drijfveren?

Begin oktober 1929 vestigde H.W. Sporck, handelsreiziger uit Schaesberg, zich aan de Glacyweg (Glacisweg) 24, te Sint Pieter, gemeente Maastricht.¹² Vanaf 1935 heeft hij in verschillende Maastrichtse wijken gewoond, onder meer in Heer en Amby.¹³ Naast handelsreiziger was hij ook papiersorteerder van beroep. Misschien werkte hij bij de Koninklijke Nederlandse Papierfabriek (KNP). Zijn laatste woonplaats was Spaubeek.

Vader Sporck stierf op 16 mei 1977 te Spaubeek en werd in Maastricht-Oostermaas begraven. Hij had kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen.¹⁴ Zijn tweede vrouw E.C. Bonnemayers was inmiddels al gestorven.¹⁵ Zij overleed op 23 december 1971 te Maastricht. Ook zij is in Maastricht begraven.¹⁶

Verhuizing, opleiding en werk

Zoals gezegd verhuisden de kinderen Sporck begin 1928 naar Wittem, Maastricht en La Calamine (België). Waar en bij wie de toen vijfjarige Caspar verbleef weet ik niet. Wel is duidelijk dat hij later in Maastricht heeft gewoond, bij zijn vader en (stief)moeder, laatstelijk aan de Hoge Brugstraat 5 (nu: Hoogbrugstraat).¹⁷

Van zijn zesde tot veertiende levensjaar bezocht Caspar de basisschool. Daarna volgde en voltooide hij een opleiding tot (banket)bakker. Zou bakker Speth uit Heerlerheide zijn beroepskeuze beïnvloed hebben? Misschien heeft Casper dit beroep enige tijd in Maastricht uitgeoefend, misschien ook niet.

Waffen-SS

In 1941, op 19-jarige leeftijd, meldde Caspar Sporck zich als vrijwilliger aan bij de *Waffen-SS*, de elitetroepen van *Führer* Adolf Hitler.¹⁸ Wellicht heeft hij zich in Maastricht aangemeld, zijn toenmalige woonplaats.¹⁹ De *Waffen-SS*, de militaire tak van de *SS (Schutzstaffel)*, werd omstreeks 1934 opgericht en stond onder leiding van *SS-Reichsführer* Heinrich Himmler (1900-1945), landbouwkundige, een zeer beruchte man.²⁰

Misschien voelde Caspar zich, net zoals tal van andere nazigezinden, geroepen het bolsjewisme casu quo het communisme krachtdadig te bestrijden. Immers, evenals hun strijdlustige 'voorvaders' – Hunnen, Mongolen en Tataren – zouden de Russen het christelijke Europa bedreigen. 'Toont u een waarachtig Nederlander. Op – tegen het bolsjewisme. Meldt u aan bij de *Waffen-SS*', luidt het opschrift van een bekend Nederlands affiche met de zeeheld Michiel de Ruyter (1606-1676) als afbeelding.²¹ Behalve eventuele ideologische motieven zullen wellicht ook andere motieven een rol hebben gespeeld bij Sporcks besluit toe te treden tot de *Waffen-SS*. Denk aan de hang naar avontuur, het niet werkloos willen zijn, het hebben van relationele conflicten, het streven naar kameraadschappelijkheid, en de drang zich van andere mensen of soldaten te willen onderscheiden.²² De *SS* was voor velen een 'tweede familie'.

Uiteraard is het de vraag of Sporck via Jeugdstorm/NSB was 'doorgestroomd' naar de *Waffen-SS*. Ik weet het niet. Bij het NIOD en Nationaal Archief heb ik geen 'concrete bewijzen' kunnen vinden. Feit is dat de meeste Nederlanders die zich als vrijwilliger voor de *Waffen-SS* aanmeldden, lid waren van de NSB. Ook is het de vraag of de ouders Sporck of andere gezins- of familieleden nazigezind waren. Het feit dat zijn zus Maria Alphonsine Gerardina tijdens de Tweede Wereldoorlog in een Duits ziekenhuis woonde en werkte, betekent niet per definitie dat zij nazigezind was.

Om lid te worden van de *Waffen-SS* moest men aan strenge eisen voldoen, althans in het begin van WO II. Ik noem: Arische afstamming tot 1800; geen oneervolle stafrechtelijke vonnissen²³; lichaamslengte van minimaal 1.72 m.; leeftijd tussen 18-30 jaar; onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan meerderen.²⁴

Gevechtsacties en onderscheidingen

Sporck werd goedgekeurd. Hij voldeed aan de selectie-eisen. Vrijwilligers voor de *Waffen-SS* uit Nederland, België, Denemarken en Noorwegen volgden een opleiding/training in Sennheim/Cernay in de Elzas (Frankrijk). Nadat Sporck op 26 april 1941 de eed op Hitler had afgelegd, werd hij *SS'er*: "Ich schwöre Dir, Adolf Hitler, als Führer und Kanzler des Reiches Treue und Tapferkeit. Ich gelobe Dir und den von Dir bestimmten Vorgesetzten Gehorsam bis in den Tod, so wahr mir Gott helfe."²⁵ Sporck werd *Panzerjäger*. Als bemanningslid van een pantservoertuig moest hij zoveel mogelijk vijandelijke tanks vernietigen.²⁶

Sporck werd *SS-Schütze* (soldaat) bij *Standarte Nordwest*, een regiment bestaande uit Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers. Op 24 september 1941 werd dit legeronderdeel opgeheven en werd hij overgeplaatst naar het *SS-Freiwilligen Legion Niederlande*.

Vanaf begin januari 1942 – tijdens ‘Operatie Barbarossa’ – vocht Sporck tegen de Russen in Novgorod, Noordwest Rusland.²⁷ Op 5 april raakte hij gewond en werd hij in een ziekenhuis opgenomen. Voor zijn verwondingen ontving hij een gewondeninsigne: *Verwundetenaabzeichen*.

Op 13 juli werd hij vanuit Lyck, Oost-Pruisen, overgeplaatst naar Bussum, Nederland. Daar werkte hij bij de Geneeskundige Troepen. Op 1 september werd hij tot *SS-Sturmmann* (korporaal) bevorderd. Vervolgens werd hij ingedeeld bij *SS-Freiwilligen-Panzer-Grenadier-Division Nordland*, een divisie vooral bestaande uit Noorse, Deense, Zweedse, Zwitserse en Nederlandse vrijwilligers. In december 1943 werd Sporck bevorderd tot *SS-Rottenführer* (korporaal I).

Vervolgens vertrok hij opnieuw naar het Oostfront. In januari 1944 begonnen de Russen met een massale aanval op het Westen. Tal van Russische tanks, onder andere T34's, betraden het strijdtoneel. Als commandant van een *Sdkfz. 251/9* ('*SonderKraftfahrzeug*' 251/9), bijgenaamd '*Stummel*', een gepantserde halftrack met een kort 75mm kanon, lukte het hem op 26 januari elf Russische tanks uit te schakelen in het plaatsje Gubanizy. Zijn compagniecommandant Georg Langendorff was onder de indruk. Voor deze 'topprestatie' ontving Sporck op 30 januari het IJzeren Kruis. In april ontving hij ook een *Panzerkampfabzeichen*. In mei werd hij tot *Unterscharführer* (sergeant) bevorderd. Niet alleen in Rusland, ook in Estland wist Sporck zich duidelijk te onderscheiden. Zo behaalde hij successen in en rondom het plaatsje Dorpat. Op 3 september droeg *SS-Sturmbannführer* (majoor) Rudolf Saalbach (1911-1945) hem voor een *Ritterkreuz* (Ridderkruis) voor.²⁸ Dit vanwege zijn grote vechtlust en moed. Op 23 oktober ontving hij het Ridderkruis, een hoge Duitse militaire onderscheiding. Met trots zal hij deze onderscheiding ontvangen hebben. Niet alleen Duitse, maar ook Nederlandse kranten en tijdschriften berichtten hierover.²⁹ Overigens, Sporck was een van de weinige Nederlandse Ridderkruisdragers.³⁰ Als *SS'er* bleef hij doorvechten. In februari 1945 streed hij in Pommeren (Duitsland) tegen de binnengevallen Russische troepen.

Gewond en overleden

Op 6 maart 1945 werd Sporck na hevige gevechten bij een brug in Stetin zwaargewond. Met grote spoed werd hij naar een lazaret vervoerd. Vervolgens werd hij in een veldhospitaal te Bayreuth (Beieren) opgenomen: *Reservelazarett II*. Op 8 april 1945 omstreeks 16.00 uur stierf Caspar Sporck aan zijn verwondingen. Hij ligt begraven op het *Ehrenfriedhof Sankt Georgen* te Bayreuth, grafnummer 413: '*Seine Ehre hiess Treue*'.³¹

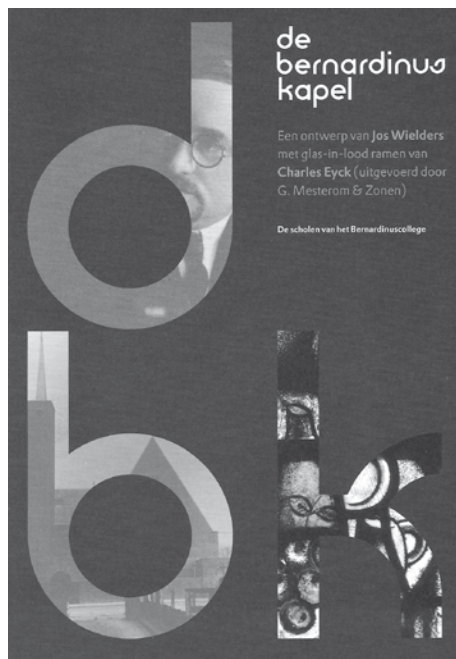
* *Marcel Krutzen* is reclasseringswerker, amateur-historicus en publicist.

Noten:

1. N.K.C.A. in 't Veld, *De SS en Nederland* [Amsterdam 1987], p. 310. Henk Kistemaker, *Wiking. Een Nederlandse SS'er aan het Oostfront* [Hilversum 2008], achterflap boek.
2. Zo blijkt onder meer uit door mij op 10 oktober 2012 geraadpleegde websites van neonazistische organisaties, bijvoorbeeld: <http://www.stormfront.org/forum/t178260/>, gezien op 12-9-2013
3. Over de levensgeschiedenis van Caspar Sporck bestaat heel weinig informatie. Het NIOD, instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies, beschikt over één knipseldossier betreffende Sporck (map KA I 3429). In deze map bevinden zich kopieën van krantenartikelen over Sporck als Ridderkruisdrager. Hubert Berkhout, NIOD-medewerker heeft mij deze kopieën per e-mail op 2 oktober 2012 toegestuurd. Op grond van de summere inlichtingen heb ik getracht Sporcks levensgeschiedenis enigszins te schetsen. Een belangrijke, maar discutabele bron, want afkomstig uit rechts-extremistische kring, betreft Patrick Agte, *Europas Freiwillige der Waffen-SS* [Munin Verlag 2000]. Op www.wo2forum.nl, gezien op 12-9-2013, treffen wij een vrije vertaling aan van de levensloop van Sporck afkomstig uit voornoemde bron: <http://wo2forum.nl/viewtopic.php?f=19&t=8587&start=45>, gezien op 12-9-2013. Ook op Wikipedia, de vrije online encyclopedie, vinden wij informatie over Sporck: http://en.wikipedia.org/wiki/Casper_Sporck, gezien op 12-9-2013.
4. RhH, Archief Gemeente Heerlen, Bevolkingsregister 1910-1940, gezinsblad Sporck. (Er komt maar één gezin Sporck voor in de registers uit 1910-1940), gezien op 12-9-2013.
5. 'Ubachs' wordt ook wel eens als 'Ubaghs' geschreven.
6. *Adresboek voor Heerlen 1922-1923* [Heerlen 1922], 28, 204, 250.
7. Zie: http://www.nat.vu.nl/~wimu/Stamboom_files/Sporck-1944.jpg, gezien op 12-9-2013.
8. *Limburger Koerier*, 2 januari 1925.
9. *Limburger Koerier*, 26 november 1928.
10. Informatie Breur Henket, Kerkhof St. Pieter te Maastricht: <http://members.home.nl/pch1/VakB2.htm>, gezien op 12-9-2013.
11. *Limburger Koerier*, 11 mei 1929.
12. *Limburger Koerier*, 19 oktober 1929.
13. Hij woonde respectievelijk aan de Jerusalemstraat 10 (Maastricht), Hoogbrugstraat 5 (Maastricht), Wilhelminastraat 9 (Heer), Adelbert van Scharnlaan 17 (Heer), Achter de Hoven 25 (Amby), aldus archiefonderzoek van de Maastrichtse heemkundige Breur Henket d.d. 9 oktober 2012, door mij per e-mail ontvangen op 9 oktober 2012.
14. *Limburgsch Dagblad*, 17 mei 1977.
15. *Limburgsch Dagblad*, 17 mei 1977.
16. *Limburgsch Dagblad*, 17 december 1971.
17. CBG Digitale Studiezaal, 12 oktober 2012: Sterbeurkunde Kaspar Sporck. In deze verklaring staat vermeld dat C. Sporck aan de Hoge Brugstraat 15 te Maastricht woonde.
18. Over het thema 'Nederlanders in de Waffen-SS' zie: www.waffen-ss.nl/nsb-groeie.php, gezien op 12-9-2013.
19. Bekend is dat oud-*SS'er* Heinrich Boere, iemand die ook in Maastricht heeft gewoond, zich in Maastricht bij de Waffen-SS heeft aangemeld. Later kon men zich ook in Heerlen voor de Waffen-SS aanmelden/laten keuren en wel aan de Saroleastraat 25. Zie: *Limburger Koerier*, 14 maart 1944.
20. Zie: www.waffen-ss.nl/waf.php, gezien op 12-9-2013.
21. Website NIOD. Affiches: www.kb.nl/bc/zkw/zkw/-10.html, gezien op 12-9-2013.
22. R. Lamberigts, *Wilden zij meer dan gewoon soldaat? Een motivatieonderzoek naar Nederlandse vrijwilligers in het SS complex 1940-1945* [Leiden 1995].
23. Wat zijn 'oneervolle' vonnissen? Wellicht zijn dit vonnissen die indruisten tegen de nationaalsocialistische ideologie.
24. Henk Eeftink, 77.
25. Zie: <http://www.axishistory.com/index.php?id=3601>, gezien op 12-9-2013.
26. Zie: www.wo2forum.nl/viewtopic.php?f=19&t=8587&start=45, gezien op 12-9-2013.
27. 'Operatie Barbarossa' was de codenaam voor de Duitse aanval op de Sovjet-Unie op 22 juni 1941. De operatie zelf duurde tot december 1941, maar de oorlog die ermee was ingeluid, eindigde pas in mei 1945 met de Duitse onvoorwaardelijke overgave aan de Sovjet-Unie en de geallieerden.
28. Zie: http://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Saalbach, gezien op 12-9-2013.
29. *Nationale Dagblad*, 3 november 1944. *Nationale Dagblad*, 6 november 1944. *Volk en Vaderland*, 10 november 1944.
30. 'Slechts' drie andere Nederlandse Oostfrontsoldaten ontvingen deze onderscheiding: Gerardus Mooyman (1923-1987), Derk-Elsko Bruins (1923-1986) en Joop Havik (1923-1997).
31. Zie: http://www.weltkriegsopfer.de/Kriegsopfer-Casper-Antoine-Sporck-Sporck_Soldaten_0_664427.html, gezien op 12-9-2013.

AANGESTIPT ...

Door Koos Linders, Mark van Dijk en Roelof Braad

De Bernardinuskapel. Een ontwerp van Jos Wielders met glas-in-lood ramen van Charles Eyck (uitgevoerd door G. Mesterom & Zonen)

Door Han Groen e.a. (red.) (Heerlen, 2013). 62 blz., geïll. Verkrijgbaar bij de stichting Samen Onderweg en bij het Bernardinuscollege, Heerlen. Prijs: € 15,-.

Het boekje over de Bernardinuskapel vormt een tweeluik samen met het in september 2013 verschenen jubileumboek *Honderd: de scholen van het Bernardinuscollege 1913-2013*. Het geeft een beschrijving van de architectuur van de kapel en van de kunst die zich in de kapel bevindt. Wat die kunst betreft: de onlangs gerestaureerde glas-in-lood ramen van Charles Eyck (1932) zijn het meest in het oog springend. De ramen beelden het leven van Franciscus van Assisi uit en het boekje bevat dan ook smaakvolle foto's van deze ramen.

Een korte levensbeschrijving van Franciscus en een beschrijving van Franciscus' spiritualiteit completeren het geheel. Een oud-leerling van het Bernardinuscollege beschrijft het leven in de zestiger en zeventiger jaren 'In de nabijheid van school, klooster en kapel'. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan het ontstaan en de geschiedenis van de stichting 'Samen Onderweg', die het pastoraat vanuit de kapel vorm geeft. Deze geschiedenis is heel beknopt gehouden, vooral omdat deze nog te vers is om met de noodzakelijke distantie geschreven te kunnen worden. Al met al is het een mooi verzorgd boekje en interessant als beschrijving van belangrijk historisch en religieus-cultureel erfgoed, dat nog steeds 'in bedrijf' is. (KL)

Met de minsten der Mijnen.

Geschiedenis van de Kleine Zusters van de H. Joseph

Door Gabriëlle Dorren (Hilversum, 2013). 696 blz., geïll. ISBN 978-90-8704-367-4. Prijs: € 49,-.

Dit omvangrijke boek is het sluitstuk van het jubileumjaar, waarin de congregatie haar 140-jarig bestaan vierde. Het geeft een beschrijving van het ontstaan van de congregatie en de ontwikkeling in deze 140 jaar, waarbij niet alleen gebruik is gemaakt van het uitgebreide archief van de congre-

gatie, maar waarin ook, al of niet in interviewvorm, vele verhalen van zusters zijn opgenomen. Deze verhalen vormen als het ware het 'vlees en bloed' van de geschiedschrijving, waarbij niet gesuggereerd wordt dat deze dor is, verre van dat. Het is een 'geschreven monument, dat het leven en het werk van de zusters zichtbaar maakt' (voorwoord).

De Congregatie van de Kleine Zusters van de Heilige Joseph werd op 21 juni 1872 opgericht door de Heerlense kapelaan Petrus Joseph Savelberg (1827-1907), die in 1865 kapelaan geworden was in de Pancratiusparochie te Heerlen. Zijn bijzondere zorg gold de bejaarden, die geestelijk en lichamelijk aan hun lot werden overgelaten. Diezelfde zorg had hij ook voor de weeskinderen, die bij familie 'uitbesteed' werden en soms uitgebuit werden als goedkope arbeidskrachten. Ter ondersteuning van zijn werk voor hen vond hij een aantal vrouwen bereid om hem te helpen. Uit deze groep is de congregatie voortgekomen. Kleine Zusters noemden zij zich,

klein in de betekenis van eenvoudig en dienstbaar.

Het boek, dat globaal uit vier delen bestaat, geeft allereerst de achtergronden en ontwikkeling van de congregatie in Nederland en België vanaf het ontstaan tot aan het einde van de vorige eeuw. Uitvoerig besteedt Gabriëlle Dorren aandacht aan de ontwikkelingen vanaf de zestiger jaren in de Nederlandse kerkprovincie en in de congregatie. Deze ontwikkelingen leidden tot een nieuwe diversiteit en een andere bestuursvorm (1991) van de congregatie. In het tweede deel worden de zusters gevolgd in het werk dat zij deden, thematisch gerangschikt: ziekenhuis- en wijkverpleging, begeleiding in huizen voor ongehuwde moeders, kindzorg, zwakzinnigenzorg, onderwijs, huishouding en bejaardenzorg. Het derde deel geeft een beschrijving van het werk van de Kleine Zusters overzee: het verre oosten en Afrika. Het vierde en laatste deel schetst de ontwikkelingen in Nederland en België vanaf 1991 tot nu. De Indonesische en Afrikaanse zusters gaan eigen congregaties vormen en die verdienen een eigen, apart onderzoek.

Een register van persoons- en plaatsnamen vergemakkelijkt het zoekwerk. Het boek is niet alleen van belang voor de geschiedenis van de congregatie, maar vooral ook voor de (kerk)geschiedenis van Nederland en België, in het bijzonder Limburg. (KL)

Maak je dorst maar nat met ...

Door Lieke Boumans-Willems (Hoensbroek, mei 2013). Deel 2 van *Hoensbroekse Historie*, 40 blz., geïll. ISBN/EAN 978-90-820188-1-3. Prijs € 7.50.

In dit deel van Hoensbroekse Historie wordt een stukje geschiedenis beschreven van twee bekende bedrijven uit Hoensbroek, die allebei groot geworden zijn door nazaten van het echtpaar Schiffers-Willems: de frisdrankenfabriek Herschi en café In ghen Haen aan de markt in Hoensbroek.

Het nummer opent met een beschrijving van de familie Schiffers, gevolgd door de geschiedenis van de Herschi (HERman SCHiffers)-fabriek tot op de dag van vandaag.

De vader van Herman, Leo Schiffers,

opent in 1911 een bottelarij aan de Heerenweg 17 in de wijk Heksenberg/Heerlerheide te Heerlen. In 1960 wordt de nieuwe fabriek op het Industrie-terrein De Koumen te Hoensbroek geopend.

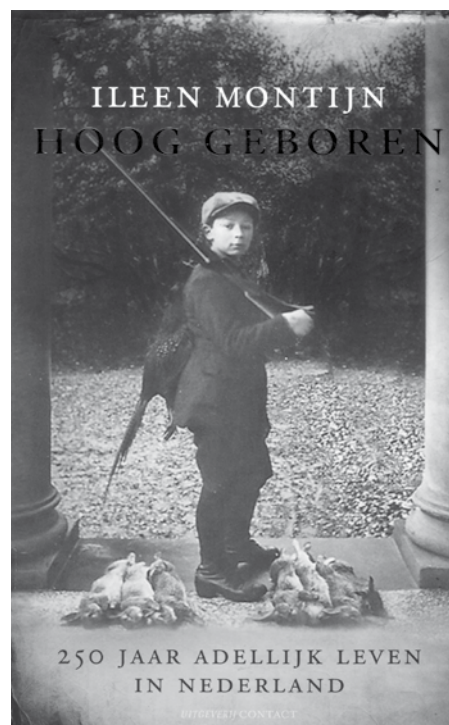
Het in 1929 geopende hotel-café-restaurant In ghen Haen werd in 2000 gesloopt en gold als de huiskamer van Hoensbroek, waar tal van kleine en grote evenementen plaatsvonden, van 'Kowrenne' tot anti-neutronenbommeetings. Het nummer is rijk geïllustreerd met voor velen herkenbare advertenties, foto's en parafernalia van de Herschi en In ghen Haen. Een belangrijk stukje geschiedenis van het leven in de Heksenberg en Hoensbroek is zo op een heel toegankelijke wijze vastgelegd. (KL)

Hoog Geboren. 250 jaar adellijk leven

Door Ileen Montijn (Amsterdam/Antwerpen 2012). 447 blz., ill., hardcover.

Het verschijnsel adel blijft fascineren. Zeker voor de historica, schrijfster en columniste Montijn. Het eerdere werk *Leven op stand 1890-1940* werd alom geprezen.

In deze fraaie uitgave, dat nu al een klassieker mag heten, behandelt de auteur de mythen en de beeldvorming. En ook de kritiek op de adellijke voorrechten en pretenties, die 250 jaar geleden opbloede en nooit meer helemaal is verstomd. Maar het boek gaat vooral over de werkelijkheid achter de mythe: de levenswijze van de adel en de opvattingen die daarbij horen. *Noblesse oblige*: naast standsbesef en goede manieren ook bescheidenheid, (militaire) dienstbaarheid, het goede voorbeeld, liefdewerk en mecenaat. Minstens zo boeiend en zeer gevarieerd zijn de meer uiterlijke verschij-

Sint Martinus heite ich

Jaarboek Os Heem 2 (2012)

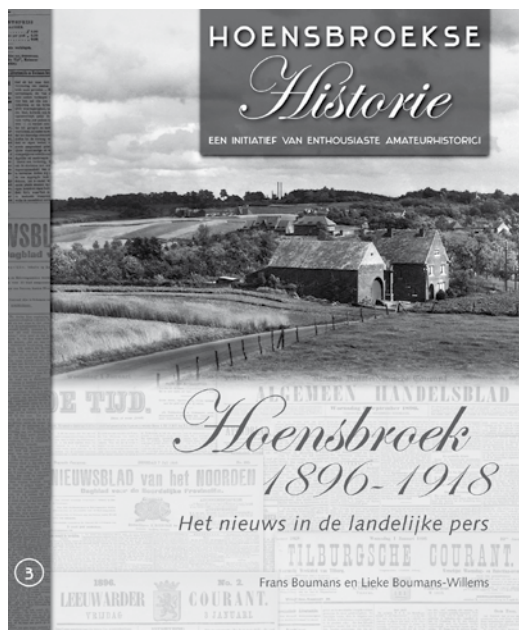
Heemkundevereniging Welten-Benzenrade

ningsvormen van het adellijk leven. Kasteel en buitenplaats, het stamhuis, de jacht, personeel en huisregels, passende kleding en tafelmanieren, feesten en partijen, de keuze van een huwelijkspartner op stand. Een mooie in-kijk in een levenswijze die teloor is gegaan ... maar ook nog steeds leeft. (MvD)

Sint Martinus heite ich

Jaarboek Os heem 2 (2012), Heemkundevereniging Welten-Benzenrade, 46 blz., kleur geïll. Prijs: € 5,00. Te bestellen bij gilbertpeeters@ziggo.nl, tel. 045-5719816.

In het tweede, fraai vormgegeven jaarboek van de heemkundevereniging is er aandacht voor het religieus erfgoed en geestelijkheid van Welten. Marcel Krutzen opent het nummer met de geschiedenis van het 'Mariakapelletje aan de Mergelweg te Welten'. Allereerst beschrijft hij de totstandkoming van de buurt 'De Thuun' en de Buurtvereniging 'De Thuung', daarna de bouwgeschiedenis, de inzegening op 16 mei 1954 en de herstelwerkzaamheden en ingebruikname als rustaltaar voor de jaarlijkse processie. Mark van Dijk beschrijft daarna 'De zeventiende-eeuwse grafsteen in de Weltermolen' voor het echtpaar Cloodt-Lindelauf. De relatie met de molen en een beschrijving van het echtpaar is helaas niet uitgewerkt. Verder een dialectverhaal van een door H.W.J. Dohmen hervertelde Weltense variant van een legende die hij laat afspelen bij 'A gene Pin'. Verder artikelen over de Weltense luiklok uit 1519, waarnaar de aflevering van dit jaarboekje is genoemd. Afgesloten wordt met korte biografische beschrijvingen van de 'Rectoren van de St. Martinusparochie te Welten' en 'Het bezoek van kapelaan Frans Schleiden aan Welten op 31 mei 1927', een fragment uit het dagboek van deze goed gebekte Vijlense kapelaan. Aan te bevelen met zorg gepubliceerde geschiedenis voor wie meer over Welten wil weten. [RB]

Hoensbroek 1896-1918.

Het nieuws in de landelijke pers

Frans Boumans en Lieke Boumans-Willems (Hoensbroek, september 2013).
Deel 3 van *Hoensbroekse Historie*. ISBN/
EAN 978-90-820188-2-0. 52 blz., geïll.
Prijs € 7.50.

In deel 3 van *Hoensbroekse Historie* zijn gebeurtenissen uit Hoensbroek in de periode 1896-1918 opgenomen, die de gemoederen ook landelijk bezig hielden. Aan de hand van een selectie van landelijke krantenberichten over 'groot en klein nieuws' wordt geprobeerd een realistisch beeld van genoemde periode te schetsen. De schrijvers lijken in deze opzet geslaagd te zijn. In de introductie wordt de geschiedenis van Hoensbroek ingekaderd in de geschiedenis van het ontstaan van de mijnbouw en in de na-

derende Eerste Wereldoorlog. Vervolgens worden van jaar tot jaar Hoensbroekse gebeurtenissen vermeld, die de landelijke pers gehaald hebben, te beginnen met de nieuwe spoorlijn in Limburg. Het algemeen Handelsblad bericht in 1900 over de val van een van de muren van de vierkante toren van kasteel Hoensbroek en houdt een vurig pleidooi voor herstel van het kasteel en de inrichting van een 'grootsch museum'. De landelijke pers staat uitvoerig stil bij de ramp in de Staatsmijn Emma (1911) en beschrijft het bezoek van Koningin Wilhelmina en prins Hendrik aan diezelfde mijn. Er is veel landelijke aandacht voor rechtszaken die te maken hebben met de veiligheid in de mijn. Berichten uit 1918 maken duidelijk hoe ook in Hoensbroek en in de gehele Mijnstreek de gevolgen van de oorlog voelbaar waren. Zoals we na twee edities van *Hoensbroekse Historie* mogen verwachten, is ook dit deel goed en functioneel geïllustreerd. (KL)

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen, Brunssum en Voerendaal.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'

p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; mw. C. Hage-Enns Enns, secretaris, H. Otten, penningmeester, R. Braad, R. Habets BICT, mr.ir. J. Smeets.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; drs. F. Gerards; drs. K. Linders (eindredacteur); W. Nolten; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 63

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,50 of € 16,50 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten.
Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz

1917 calendar. Santa Ana, N.M. 1917

